

En undersøgelse af ex-medlemmer af Jehovas Vidners oplevelser med udstødelsesprocessen

Kandidatspeciale i Socialt Arbejde ved Aalborg Universitet
Sydhavnen 2024

Blondie Rainbow Christina Bille Olsen

Studie nr: 20220199

Antal anslag: 152.067

Vejleder: Inger Glavind Bo

”Hvad får en mor til at vende sine døtre og børnebørn ryggen bare fordi vi ikke deler samme holdning om religion? Det er sådan noget jeg ligger og tænker på om natten når jeg ikke kan sove...”

Indholdsfortegnelse

ABSTRACT	1
INDLEDNING	2
PROBLEMFORMULERING	3
INTRODUKTION TIL ORGANISATIONEN JEHOVAS VIDNER	3
LITTERATURSØGNING	4
MOTIVATION OG FORFORSTÅELSE	6
VIDENSKABSTEORETISK PERSPEKTIV	7
<i>Det hermeneutisk perspektiv</i>	<i>8</i>
BESKRIVELSE AF METODISK DESIGN	8
DEN NARRATIVE FORSKNINGSMETODE	8
OM AUTOETNOGRAFISK INSPIRATION	9
ADGANG TIL INTERVIEWPERSONER	10
KRITERIER FOR UDVÆLGELSE AF INTERVIEWPERSONER	10
STRUKTURERING OG GENNEMFØRELSE AF NARRATIVE INTERVIEW	11
<i>Refleksioner over interviewrollen</i>	<i>11</i>
<i>Strukturering af interviews</i>	<i>12</i>
<i>Datahåndtering, transskribering og kodning</i>	<i>12</i>
ETISKE OVERVEJELSER OG DILEMMAER	13
INTRODUKTION TIL INTERVIEWPERSONERNE	14
TEORETISK RAMME	15
DEN SOCIALE KONSTRUKTION AF VIRKELIGHEDEN	15
<i>Den primære socialisering</i>	<i>15</i>
<i>Den generaliserede anden</i>	<i>16</i>
SOCIAL IDENTITET	17
<i>Identifikationens indre-ydre-dialektik</i>	<i>17</i>
<i>Den kollektive identitet</i>	<i>18</i>
<i>Konformitet</i>	<i>18</i>
<i>Stempling</i>	<i>19</i>
EXITROLLETEORIEN	19
<i>Den første tvivl</i>	<i>20</i>
<i>Søgning efter alternativer</i>	<i>20</i>
<i>Vendepunktet</i>	<i>21</i>
<i>Etablering af ex-rollen</i>	<i>22</i>
NARRATIV TEORI	23
<i>Plottet</i>	<i>23</i>
BESKRIVELSE AF ANALYTISK DESIGN	24
ANALYSE	24
NINNAS LIVSFORTÆLLING	24
<i>Omsorgssvigt og ensomhed</i>	<i>24</i>
<i>Udstødelse som vendepunkt</i>	<i>26</i>

<i>Livsmestring</i>	27
EMMAS LIVSHISTORIE	28
<i>Social kontrol og mistillid</i>	28
<i>Udstødelse og tvivl</i>	31
<i>Sorg og frihed</i>	32
SANDRAS LIVSHISTORIE	33
<i>Omsorgssvigt og ansvarsfølelse</i>	33
<i>Udstødelse som vendepunkt</i>	35
<i>Alternative fællesskaber og skabelsen af ex-rollen</i>	36
LINES LIVSHISTORIE	37
<i>Omsorgssvigt og overgreb</i>	37
<i>Frigørelse og undertrykkelse</i>	39
<i>Frihed og udstødelse</i>	39
LOUISES LIVSHISTORIE	41
<i>Undertrykkelse og stempling</i>	41
<i>Den første tvivl gennem forældreskab</i>	43
<i>Opgør med undertrykkelsen</i>	44
MIKKELS LIVSHISTORIE	46
<i>Dæmoner og børneopdragelse</i>	46
<i>Frygt og tvivl</i>	47
<i>Menneskemishandling og eksistentiel krise</i>	49
TVÆRGÅENDE ANALYSE	50
<i>Social kontrol</i>	51
<i>Seksuelle overgreb</i>	52
<i>Psykisk og fysisk vold</i>	54
KONKLUSION	55
LITTERATURLISTE	59

Abstract

In national research, one must search extensively for studies that describe the consequences of being ostracized from closed, religious communities. The available knowledge is mainly rooted in the attention of previous governments on Muslim communities, where the focus is based on economic cohesion. In other words, there is a knowledge gap in studies of ex-members' subjective experiences of being socialized into and subsequently ostracized from religious environments, where social control can have consequences for the individual's well-being and identity formation opportunities. The purpose of this thesis is to examine the experiences associated with the ostracism process among former members of Jehovah's Witnesses. By employing the narrative method, the goal is to gain insight into ex-members' opportunities for identity formation before, during, and after the ostracism process. I assume that there are psychosocial consequences of being ostracized from a high-cost environment such as Jehovah's Witnesses, and therefore I also seek to find out how ex-members have coped with these. The study is based on empirical data from life stories of five women and one male interviewee. The analysis of the life stories incorporates theories by Peter L. Berger & Thomas Luckmann, Helen R. F. Ebaugh, Richard Jenkins, as well as concepts from narrative theory. The study shows that the ex-members had limited opportunities to develop a stable identity while they were members of Jehovah's Witnesses. Prior to ostracism, they all lived under social control, which resulted in their being cut off from the surrounding society and its alternative opportunities for identity formation. Three of the ex-members were subjected to sexual abuse and another three to psychological and/or physical violence, none of whom received subsequent support but instead experienced stigmatization and mistrust. All ex-members developed doubts about their role identity, which resulted in fear, anxiety, and psychological distress. The ostracism process was complex and involved ambivalent feelings of relief, relational and identity loss, grief, and existential crisis. Five out of six ex-members use their experiences in activist efforts, which helps them and others who can relate to their trauma narratives. The study shows that the life stories of ex-members can be used in the field of social work, as they provide insight into the fact that being socialized into and ostracized from a high-cost religion like Jehovah's Witnesses can entail a risk of vulnerability and social exclusion. At the same time, the study shows that further research in the area can illuminate its complexity and contribute to the prevention of (ex)-members' psychosocial issues.

Keywords: Jehovah's Witnesses, Social Work, Oppression, Ostracism, Identity, Social Control

Indledning

Vi socialiseres alle ind i de familier og miljøer vi fødes ind i, en socialisering der er med til at forme vores identiteter og roller i samfundet. Udvikling af identiteter og roller anses som et livslangt projekt for mennesket i den vestlige verden (Lawler, 2008b:54). Men for mennesker der fra fødslen socialiseres ind i high-cost religiøse miljøer med tydelige strukturer, normer og doktriner, kan ønsket om, eller behovet for at udvikle nye identiteter og roller være forbundet med store konsekvenser. Et af disse miljøer er Jehovas Vidner (JV), der i offentligheden er kendt for deres kontroversielle politik for udstødelse af medlemmer, der ikke efterlever organisationens mange krav og regler. På de moralske og sociale områder har JV en lang række regler, som hvis de overtrædes, medfører udstødelse, hvor al kontakt til vedkommende skal afskæres (Henriksen, Søren R., 2013a). Udover nyhedsmediernes dækning af JV's udstødelserprocedurer (*tv2ostjylland*. 2019, 2019), findes der lignede fortællinger gennem podcasts (*Podcasten Udstødt*. 2024), interviewbøger (Stjernholm, 2017) og biografier (Benderfeldt, 2011), hvor tidligere medlemmer beskriver at den sociale udstødelserproces er forbundet med stor smerte, forvirring, ensomhed og ikke mindst eksistentielle kriser. Dette er konsekvenser de ofte oplever at stå meget alene med, da det at have været socialiseret ind i JV beskrives som at leve i et parallelsamfund, der efterlader de udstødte med vanskeligheder ved at finde en ny rolle i et samfund de aldrig helt var en del af.

Trods JV's alment kendte udstødelserpraksis gentagne gange er fulgt op af beretninger fra udstødte medlemmer og deres individuelle oplevelser forbundet med dette, er det et område der, særligt nationalt, er forskningsmæssigt begrænset. Med specialet ønsker jeg derfor at bidrage til dette videnshul ved at undersøge processen vedrørende den sociale udstødelse og hvilke indvirkninger den har på ex-medlemmernes liv. Jeg undres over hvilken indflydelse de sociale og emotionelle tab, har på hvordan livet leves før, under og efter udstødelsen? Hvordan skaber ex-medlemmerne deres identitet og roller i et samfund som de tidligt i livet er blevet afskåret fra at være en del af? Hvilke muligheder for identitetsskabelse og meningsforståelse har man, når det fællesskab man var socialiseret ind i, var forudbestemt af ens religiøse opvækst? Kan udstødelserns konsekvenser medføre sociale problemer for individet og dermed også for samfundet?

Disse refleksioner har først mig til følgende problemformulering

Problemformulering

Hvilke oplevelser er forbundet med udstødelsesprocessen blandt tidligere medlemmer af Jehovas Vidner?

- *Hvordan skaber ex-medlemmer deres identitet før, under og efter deres medlemskab af Jehovas vidner?*
- *Hvordan har ex-medlemmerne håndteret de psykosociale udfordringer udstødelsen har medført?*

Introduktion til organisationen Jehovas Vidner

Formålet med følgende afsnit er at bringe læseren nærmere en forståelse af de religiøse og organisatoriske praksisser der er kendetegnende for Jehovas Vidner. Introduktionen til JV skal ligeledes sikre læseren indsigt i de regler og normative forventninger, der er forbundet til medlemskab såvel som udstødelse.

Jehovas Vidner er en international organisation, der grundlagdes i USA i 1870'erne af Charles T. Russell (Henriksen, Søren R., 2013a). Ifølge organisationens egne beregninger findes der over 8 millioner medlemmer jorden over (*JW.org*). Center for samtidsreligion på Aarhus Universitet oplyser at der var 14.652 medlemmer af JV i Danmark i 2015 (*religion.dk*). Der findes ingen officielle tal på antallet af udstødte medlemmer af JV, hverken nationalt eller internationalt, men i en dokumentar fra 2014 fremgår det at der udstødes ca. 100 medlemmer årligt i Danmark (*dr.dk*, 2014).

Organisatorisk er JV opdelt i 3 niveauer: (1) 'Det styrende råd' er organisationens øverste ledelse, hvor Vagttårnsselskabets og dets publiceringer er de kanaler hvorigennem Gud taler til mennesket. Det styrende råd og Vagttårnsselskabet fungerer som en lovgivende og udøvende magt indenfor Jehovas Vidner. (Henriksen, Søren R., 2013a). (2) 'Landskontorer' der styrer arbejdet i de pågældende lande og (3) 'Menigheder' der ledes af ældste og hvori der afholdes møder og foredrag flere gange ugentligt.

Ved overtrædelse af organisationens regler, risikerer medlemmerne irettesættelser og i værste fald social udstødelse. De forhold der kan være med til udløse udstødelse er: kritik af Vagttårnsorganisationen, tobaksrygning, ludomani, alkoholisme, gentagne tilfælde af beruselse, sex før ægteskabet, utroskab, abort, homoseksualitet, samvær med frafaldne, politisk arbejde og indtag

af blod (Henriksen, Søren R., 2013b). Overtræder et medlem reglerne, skal vedkommende henvende sig til de ældste i menigheden og bekende sin synd. I tilfælde hvor det ikke sker og et andet medlem har viden om dette, er man forpligtet til selv at henvende sig til de ældste og angive vedkommende (Henriksen, Søren R., 2013b). Medlemmet vil blive indkaldt til 'ældstesamtale', bestående af tre ældste, hvor der skal aflægges forklaring og derefter afsiges dom, fx udstødelse, en lukket- eller offentlig irrettesættelse. Den lukkede irrettesættelse begrænses til de involverede i sagen, hvorimod den åbne irrettesættelse og udstødelsen foregår ved at dommen offentliggøres til alle menighedsmedlemmerne ved et af JV's møder. JV beskriver udstødelsesgrundlaget således: *"Vi udelukker ikke automatisk nogen der begår en alvorlig synd. Men hvis et døbt Jehovas vidne gør det til en vane at bryde Bibelens moralnormer og ikke angre, vil han eller hun blive udelukket. Bibelen siger klart: "Fjern det onde menneske fra jer selv." – 1 Korinther 5:13. (JW.org.).* Udstødelsen indebærer at alle medlemmer af JV forbydes kontakt med den udstødte. Medlemmet har dog mulighed for at søge om genoptagelse, en proces hvor personen fortsat ikke må have kontakt til andre medlemmer og med sin adfærd skal vise oprigtig anger for at kunne blive genoptaget (Henriksen, Søren R., 2013b:35). Vælger man som medlem af JV selv at forlade organisationen og oveni købet udtale sig kritisk om denne, vil man blive betragtet som frafalden, hvilket ses på med endnu større alvorlighed end ved udstødelse. Det styrende råd opfordrer dets medlemmer til at behandle udstødte og frafaldne som ikkeeksisterende eller døde (Henriksen, Søren R., 2013c:43). JV er en kompleks religiøs organisation, hvis praksisser for udstødelse af dets medlemmer står centralt for opretholdelsen af en 'ren menighed', som beskrevet hos Vagttårnsselskabet: *"Jehova er særdeles interesseret i at bevare sin organisation ren og adskilt fra denne onde verden, hvori vi nu lever."* (Henriksen, Søren R., 2013b:13). JV kan derfor betegnes som en 'high-cost' religion (Testoni et al., 2019:688) da det er forbundet med alvorlige konsekvenser for individer der forlader eller udstødes af organisationen.

Litteratursøgning

I følgende afsnit vil jeg præsentere den, for specialets, relevante eksisterende forskning på området.

Søgningen efter national forskning relateret til emnet ledte mig til forskningsartiklen "At falde fra – beretninger om religiøst frafald på tværs af minoritetsetniske og majoritetsdanske miljøer" (Liversage & Özkaya, 2021). Forfatterne udlægger at der eksisterer et forskningsmæssigt videnshul om religiøse frafaldsprocesser i Danmark hvorfor de bidrager med en analyse af fællestrækkene

forbundet med at forlade forskellige religioner. Undersøgelsen konkluderer at informanterne oplevede at religionen forhindrede dem i at leve det liv de ville, at frafaldet indbefattede tab af sociale relationer og at opvæksten i religiøse miljøer indebar tydelige grænser for acceptabel adfærd. Samlet set viser undersøgelsen at frafaldsprocessen på tværs af forskellige religiøse miljøer er forbundet med risiko for social udstødelse og psykiske konsekvenser.

I publikationen ”Mødet med den religiøse afviger” (Henriksen, Søren, 2011) påpeges det at religiøse afvigere, eksemplificeret med tidligere medlemmer af JV, kan lide under psykosociale konsekvenser som følge heraf. Publikationens formål er at oplyse socialfagligt personalet om opmærksomhedspunkter for at kunne imødegå og håndtere konflikter der er relateret til religionen. I min søgning var publikationen den eneste af sin slags. Begge danske udgivelser peger således på at forskningen af ex-medlemmer af religiøse miljøer er mangelfuld og opfordrer til yderligere undersøgelser og opmærksomhed på området.

Inden for international forskning, herunder pastoral psykologisk forskning (Testoni et al., 2019) (Zamperini et al., 2020) (Luther, 2023) (Ransom et al., 2021) (Gutgsell, 2017) viser undersøgelser at tabet af social identitet og nære relationer efter udstødelse medfører dødsangst, panikanfald, alkoholisme og depression hvor etablering af nye relationer og referencegrupper kan reducere de psykologiske konsekvenser.

Et kriminologisk og juridisk forskningsstudie viser at ex-medlemmer af JV's oplevelser af udstødelse er sammenlignelig med ofre for partnervold da begge oplevelser indebærer samme mønstre af social kontrol, ydmygelse, tvang, isolation, stress og skam. Forskerne opfordrer til at ændre lovgivningen idet de hævder at JV's udstødelspolitik overskrider menneskerettighederne (Grendele et al., 2023).

Sociologisk forskning undersøger unge ex-medlemmers identitetsudfordringer ved at være opvokset i og siden forlade JV (Hookway & Habibis, 2015). Undersøgelsen viste at de unges udfordringer ved at foretage exit skyldtes en indre konflikt ved at skulle vælge mellem friheden i den sekulære verden overfor trygheden i det fællesskab religionen tilbyder.

Forskningslitteraturen direkte relateret til socialt arbejde synes at være langt mere underbelyst. I en amerikansk undersøgelse (Jindra et al., 2024) anbefaler forskerne anvendelse af narrative biografiske interview i det sociale arbejde med mennesker der er i proces med at forlade eller har forladt en

high-cost religion som JV, da det vil give socialarbejderen indsigt i de komplekse identitets-og relations-problematikker, der er relateret til processen.

I en svensk afhandling (Liedgren, 2007) undersøger Liedgren både ind-og udgangene i JV da hun argumenterer for at den forskningsmæssige viden herom er begrænset og at undersøgelsen bidrager med relevant viden til det sociale arbejde. Liedgren konkluderer at exitprocessen er karakteriseret ved at være langvarig og indebærer svære følelser som tvivl og ambivalens. Hun påpeger at jo ældre et ex-medlem er når det udstødes, desto sværere vil det være at påbegynde en uddannelse, skifte karriere eller opsøge nye sociale relationer hvilket kan medføre psykosociale konsekvenser.

Da JV langt fra er den eneste religion der har funderet som forskningsmæssigt undersøgelsesfelt, er visse af søgningerne resultatet af undersøgelser fra lignende high-cost religioner. Her kan nævnes Bethany Gull (Gull, 2022a) (Gull, 2022b) der har undersøgt identitetsarbejdet hos kvindelige ex-medlemmer af Jesu Kristi Kirke af Sidste Dages Hellige og i forlængelse af dette præsenteret en stadiemodell for exit-processen. Gull konkluderer at det kræver følelsesmæssige, psykologiske og sociale tilpasninger i konstruktionen af ex-medlemmernes identitet efter at have forladt en high-cost religion. Gennem sin forskning fandt Gull at de religiøse doktriner og kulturelle forventninger til medlemmernes køn, seksualitet og kroppe har indflydelse på identitetsarbejdet før og efter exit.

Samtlige af ovennævnte forskningsartikler- og undersøgelser fremhæver at det at forlade eller blive udstødt af en high cost religion som JV er forbundet med psykosociale problemer og at den foreliggende viden bør understøttes af yderligere forskning. Samlet set har min litteratursøgning belyst at der trods eksisterende forskning om udstødelsesprocessen i JV, er grundlag for at undersøge området nærmere.

Motivation og forforståelse

Jeg er selv barn af Jehovas Vidner og valgte at forlade organisationen som 16-årig. Jeg er derfor bekendt med mange af de problematikker der kan være forbundet med at socialiseres ind i samt at vælge en exit fra et high-cost religiøst samfund. Jeg har, i lighed med mange af mine interviewpersoner samt deltagerne i ovennævnte undersøgelser, oplevet at det både som medlem og ex-medlem af JV kan være udfordrende at søge støtte i samfundet, da både borgere og professionelle har begrænset viden om hvad det indebærer at være opvokset i et lukket samfund med social kontrol og risiko for social udstødelse. Det er dog vigtigt at fremhæve at jeg ikke er døbt og derfor kunne forlade JV-organisationen uden at blive udstødt hvorfor jeg stadig har kontakt til

min familie. Af den grund deler jeg ikke de samme oplevelser vedrørende udstødelsesprocessen, relationelle afsavn og sorg som mine interviewpersoner, hvorfor netop denne del af undersøgelsesområdet i høj grad bunder i nysgerrighed og udfordring af egne fordomme.

Min motivation for at foretage undersøgelsen skal findes i ønsket om at komme nærmere en forståelse af de oplevelser, der er forbundet til udstødelsesprocessen, tiden op til denne og livet efter da området er underbelyst, særligt i Danmark. Min antagelse om at udstødelsen indebærer konsekvenser for det enkelte individ skal ikke blot findes i selve de følelsesmæssige og sociale tab der er forbundet med udstødelsen. Jeg antager samtidig at når et individ er socialiseret ind i et lukket fællesskab, må der opstå udfordringer når individet efter udstødelsen skal resocialiseres ind i det omkringliggende samfund. Jeg finder derfor nærværende speciale relevant for det sociale arbejde, der *”fremmer social forandring og udvikling, social samhørighed, og empowerment og frigørelse af mennesker.”* (IFSW. 2014).

Formålet med specialet er ikke at foretage kritiske vurderinger af JV-organisationen og dens udstødelsespraksis, men snarere at bidrage til en nuanceret forståelse af hvilke oplevelser og konsekvenser der kan være forbundet til udstødelsesprocessen. Jeg erkender at jeg ikke kan undgå at være normativ i nærværende speciale da jeg, qua min socialisering i JV, inddrager egne forforståelser og fordomme. Dette forhold vil blive uddybet i det metodiske afsnit. Da jeg gennem min opvækst oplevede diskrepans mellem reglen om at tage afstand til udstødte medlemmer, herunder mine egne familiemedlemmer, og JV’s budskab om næstekærlighed, er min forforståelse og fordomme farvet af dette. Min antagelse om at der må være psykosociale konsekvenser forbundet til ex-medlemmernes oplevelser med socialiseringen i JV og udstødelsesprocessen, er forankret i min egen forforståelse, litteratursøgningen og livshistorierne der formidles gennem podcasts og andre medier. Da JV er registreret som et ’anerkendt trossamfund’ (LOV nr. 1533. 2017), opnår organisationen dermed samfundsmæssig og politisk anerkendelse, hvilket jeg antager kan have betydning for at udstødelsespraksissen og dens konsekvenser er forskningsmæssigt underbelyst.

Videnskabsteoretisk perspektiv

I dette afsnit vil jeg beskrive specialets videnskabsteoretiske forståelsesramme for specialet.

Det hermeneutisk perspektiv

Det hermeneutiske perspektiv optræder gennem min forforståelse af undersøgelsesområdet der har betydning for min adgang til interviewpersoner samt min (tavse) viden om JV, der går forud for forskningsmetoden (Gilje, 2017:140). Jeg tilslutter mig Gadammers pointe om at forforståelse er grundlæggende og uundgåeligt for forskerens forståelse af forskningsfeltet (Gilje, 2017:135) idet jeg i forlængelse af dette perspektiv tror på jeg at jeg hverken kan eller bør frigøre mig fra min forforståelse (Skytte, 2008). Gennem mine fordomme og forforståelse antager jeg at interviewpersonerne og jeg deler erfaringer og viden vedrørende socialiseringen i JV og ex-rolleidentiteten, hvilket vil have betydning for hele specialeprocessen. Jeg anser dette som værende en styrke for specialet da det giver interviewpersonerne tryghed at vide at jeg deler forståelse for deres opvækst i JV og de oplevelser der er forbundet med dette. Det er dog ikke ensbetydende med at jeg gennem specialets processer ikke skal være opmærksom på at arbejde med at justere min forforståelse. Det er netop gennem en kritisk tilgang til denne at der kan opstå nye forståelses- og fortolkningsmuligheder, der kan bidrage til specialets formål om at opnå viden om ex-medlemmernes subjektive oplevelser (Skytte, 2008). Gennem specialet søger jeg en 'horisontsammensmeltning' ved kontinuerlig refleksion om egne fordomme og forforståelse og ex-medlemmernes oplevelser, hvormed jeg ønsker at opnå fælles forståelse (Gilje, 2017:158).

Beskrivelse af metodisk design

I følgende afsnit vil jeg argumentere for mit valg af den narrative forskningsmetode, herunder dets relevans for socialt arbejde. Dernæst vil jeg præsentere min adgang til specialets interviewpersoner, udvælgelseskriterierne og introduktion til interviewpersonerne. Efterfølgende vil jeg beskrive mine overvejelser og tilgange til gennemførelse og strukturering af dataindsamling samt refleksioner over min rolle som interviewer. Slutteligt vil jeg skildre min tilgang til de forskningsetiske overvejelser og dernæst præsentere interviewprocessen efterfulgt af databeskrivelse og-håndtering.

Den narrative forskningsmetode

I specialet anvender jeg den narrative metode da jeg er af den overbevisning at tilgangen kan bidrage med en dybere forståelse af ex-medlemmernes identitets-og meningsskabelse og subjektive oplevelser end fx det semistrukturerede interview. Dette skyldes metodens særlige blik for dels fortællingens 'substantielle indhold' og dels 'konstruktionsmåden' (Glavind et al., 2016:19).

Identitetsskabelse knytter sig således både til individets subjektive oplevelser, følelser og erindringer og til måden hvorpå fortællingerne konstrueres.

At livsfortællingen er fordelagtig i relation til socialt arbejde, forstår jeg ud fra Breum & Hansens argument om at metoden kan give indsigt i socialt udsatte borgeres liv, sociale problemer og deres håndtering af disse. Hvor nogle livshistorier vil indeholde et budskab om at individet har været i stand til at mestre modstand, vil andre fortællinger kunne karakteriseres som 'det ulevede liv' (Breumlund & Hansen, 2016:201) hvor individet reflekterer over de manglende muligheder der var for at løse de problemer og konflikter de mødtes med. Begge typer af fortællinger kan ved hjælp af narrative analysemetoder bidrage til det sociale arbejde da de kan give indsigt i socialt udsatte borgeres identitetsarbejde, behov og ressourcer. Da jeg antager at ex-medlemmerne har været eller er i risiko for social udsathed, opfatter jeg den narrative livsfortælling som værende den mest fordelagtige metode til dette speciale.

Om autoetnografisk inspiration

Jeg er til dels inspireret af den autoetnografiske metode, da jeg qua min opvækst i JV tilgår undersøgelsesområdet med min subjektive viden og erfaringer. Hvor autoetnografiens undersøgelsesområde ofte vil tage udgangspunkt i forskerens egne oplevelser, er det ikke formålet med nærværende speciale. Der er dog væsentlige elementer fra metoden jeg finder relevante at fremhæve, herunder en skærpet refleksivitet over mine egne oplevelsers betydning for specialeprocessen. Da jeg er bevidst om at der er lighedspunkter i interviewpersonernes og mine oplevelser, har det fordret kontinuerlig refleksion over i hvor høj grad mine egne oplevelser, fordomme og forforståelse skulle inddrages i specialet, i særdeleshed i interviewsituationerne og analysearbejdet.

Inden interviewene reflekterede jeg over hvilken betydning vores fælles forståelse ville have for opbygning af tillid i situationen. Gennem interviewene fandt jeg at vores fælles kulturelle forståelse havde langt større betydning for deltagernes tillid til mig end jeg havde forestillet mig, hvilket blandt andet kom til udtryk ved italesættelser fra interviewpersonerne som: *"Så har vi allerede en anden fælles kultur, der gør, at vi har en hurtigere åbning til hinanden"* og *"Om det er så berettiget eller ej, den tillid vi giver hinanden, men det er i hvert fald det, jeg oplever. Det er jo også en styrke."* Den tillid der opstår gennem vores fælles kultur, læner sig op ad begrebet 'relationel etik' som Tony E. Adams m.fl. (Larsen, 2018:155) anvender i forståelsen af at forskeren bør være empatisk og aktivt lyttende. Jeg oplevede at flere af mine interviewpersoner ønskede at jeg skulle

bidrage med mine egne oplevelser som ex-medlem, hvilket kan forklares ud fra den gensidige omsorg og forbundethed, der opstod mellem interviewpersonerne og jeg (Baarts, 2015:175). Jeg startede derfor interviewene med at fortælle om min egen baggrund og erfaringer med opvæksten og bruddet med JV, og bidrog efterfølgende kun med mine subjektive oplevelser, hvis der blev spurgt ind til det. Dette var for at sikre at fokus forblev på interviewpersonernes livsfortællinger og oplevelser, hvilket krævede opmærksomhed på balancen mellem forbundethed og specialets formål.

Adgang til interviewpersoner

Jeg fik adgang til mine interviewpersoner ad flere veje, hvor den første kontakt opstod da jeg for et par år tilbage pludselig blev kontaktet af min tidligere veninde fra tiden inden jeg selv forlod JV. Vi havde i årene der var gået, ingen kontakt haft til hinanden da medlemmerne lever efter JV's doktrin: *"De der ikke elsker Jehova og hans normer, er dårligt selskab for os"* (JW.org.). Med sin henvendelse fortalte hun mig at hun var ved at bryde ud af organisationen, og siden hendes udstødelse har vi haft sporadisk kontakt. I specialets indledende fase valgte jeg at kontakte hende, og fandt mig selv i den heldige position at hun tilbød at deltage som interviewperson i specialet. Det var gennem hende jeg blev opfordret til at søge efter yderligere interviewpersoner i Facebookgruppen 'x jehovas vidner.' Jeg oprettede et opslag i gruppen hvor jeg beskrev mit formål med specialet og allerede dagen efter havde jeg etableret kontakt til interviewpersonerne. Da jeg forventede at hvert interview ville vare mellem 1-2 timer, vurderede jeg at 6-7 interviewpersoner ville være tilstrækkeligt til specialets omfang. Gennem en veninde fik jeg kontakt til yderligere én der er meget aktiv i den offentlige debat om JV. Interviewpersonen er desuden det eneste mandlige tidligere medlem af JV, hvilket jeg betragter som en væsentlig faktor i ønsket om en nuanceret forståelse af interviewpersonernes oplevelser. Jeg er bevidst om at en ligeværdig fordeling af køn sandsynligvis ville bidrage mere nuanceret. Jeg tog kontakt til de interesserede, og efter kort tid havde jeg arrangeret aftaler for interview med alle deltagerne. I min henvendelse til interviewpersonerne beskrev jeg at jeg selv var opvokset i JV, hvilket viste sig at være tillidsskabende for etablering af kontakt (Olesen & Monrad, 2018:131), det kan derfor også have været medvirkende til at interviewpersonerne ønskede at deltage.

Kriterier for udvælgelse af interviewpersoner

Mit eneste kriterie for udvælgelse af interviewpersoner var at deltagerne skulle være opvokset i og have været igennem en udstødelsesproces hos JV. De der havde vist interesse, var kvinder i 30'erne og 40'erne samt en mandlig deltager i 50'erne. Jeg er opmærksom på at en nøjere udvælgelse af

interviewpersoner baseret på fx alder, køn, socioøkonomisk baggrund og udstøelsesbaggrund kunne have bidraget anderledes til specialet (Olesen & Monrad, 2018:131), men jeg fandt ikke disse kriterier afgørende for specialet. Dette skal ses i lyset af, at da det kan være forbundet med stor sårbarhed at fortælle sin livshistorie, præget af social udstødelse, herunder sorg og afsavn til tidligere venner og familie, og jeg var derfor taknemmelig over de muligheder jeg fik gennem de interesserede deltagere. Jeg er opmærksom på at jeg qua mit begrænsede udvælgelseskriterium har fået kontakt til ressourcestærke interviewpersoner, hvorfor der er risiko for at det giver et unuanceret billede af undersøgelsesområdet (Olesen & Monrad, 2018:130).

Strukturering og gennemførelse af narrative interview

Refleksioner over interviewrollen

Forinden jeg foretog mine interviews, reflekterede jeg over hvordan jeg kunne forholde mig professionelt og samtidig empatisk i et undersøgelsesområde hvor jeg ikke kan fralægge mig min følelsesmæssige interesse og forforståelse. Som Jette Fog beskriver, må forskeren gennemgå selvransagelse for at undgå at dennes fordomme og følelser påvirker interviewets udfald uhensigtsmæssigt (Fog, 2004:33). Med selvransagelsen forberedte jeg mig på at det kræver opmærksomhed at balancere mine egne personlige holdninger og moralske ståsted for ikke at lade mig opsluge af fortællingerne i en grad hvor jeg glemmer det egentlige formål med specialet (Fog, 2004:40).

I interviewsituationerne oplevede jeg hvordan livsfortællingerne, med deres meget personlige og sårbare indhold, fordrede at jeg var opmærksom på både interviewpersonernes og mine egne følelsesmæssige reaktioner. Der var tale om at jeg måtte finde en balance mellem empatien som nødvendighed for det kvalitative interview og bevidstheden om en adskillelse af mine og interviewpersonernes følelser (Fog, 2004:69). Dette skal ses i lyset af at interviewpersonerne var tydeligt berørte af at fortælle om den smerte, sorg og ensomhed der var forbundet med deres oplevelser hvorfor jeg fandt det uempatisk at afbryde dem.

Da jeg kendte to af interviewpersonerne fra tiden inden min exit af JV, reflekterede jeg over hvordan de ville positionere sig overfor mig i forskerrollen og hvilken betydning det ville have for datatilblivelsen (Olesen & Monrad, 2018:134). Jeg forberedte mig derfor på at vores relation fordrede yderligere opmærksomhed på at undgå indforståethed, og at de livshistoriske fortællinger kunne blive formet af vores fælles fortid. På den ene side vil jeg argumentere for at vores relation har givet

adgang til mere personlige beretninger, og på den anden side kan forholdene have medvirket til at jeg ubevidst har undladt at stille uddybende spørgsmål.

Strukturering af interviews

Blandt mine interviewpersoner findes stor geografisk spredning hvorfor nogle af interviewene foregik fysisk og andre online. Mit første interview var med en kvinde der vægtede det fysiske møde højt, hvorfor vi mødtes i mit hjem da jeg ønskede at imødekomme hendes ønske. Tre af interviewene blev foretaget i interviewpersonernes hjem hvilket gav mig et indblik i deres liv og en mulighed for at skabe en indbyrdes tryghed i deres vante rammer. De tre øvrige interviews blev foretaget online da den ene er bosat i USA, den anden i Jylland og den tredje foretrak dette af praktiske årsager. De digitale interviewformer gav mig således mulighed for at tilgå interviews med personer jeg ellers ikke ville have adgang til (Tanggaard & Brinkmann, 2015). Til trods for en del tekniske udfordringer fra min side, forløb alle tre online interviews tilfredsstillende da interviewpersonerne udviste stor tålmodighed, hjælpsomhed og forståelse for situationen.

Med anvendelsen af den narrative forskningsmetode og livshistoriske fortælling valgte jeg at være opmærksom på interviewpersonernes oplevelser og fortællestruktur fremfor at være bundet af en struktureret interviewguide. Jeg oplevede at min forudgående viden om undersøgelsesområdet gennem egne oplevelser, forforståelse og litteraturgennemgangen var en fordel i forhold til at kunne stille de rigtige spørgsmål. Dette skal forstås ud fra det hermeneutiske princip om at forforståelse er nødvendigt for at forstå verdenen (Tanggaard & Brinkmann, 2015:37). I begyndelsen af interviewene gjorde jeg interviewpersonerne opmærksomme på at jeg sandsynligvis ville stille opklarende spørgsmål undervejs der kunne virke unødvendige set i lyset af vores fælles forståelse af samme kultur og organisation. Dette var for at forebygge en indforståethed der måtte kræve ekstra forklaring for læseren, og dermed også sikre en vis gennemsigtighed.

Datahåndtering, transskribering og kodning

Under de fysiske interviews foretog jeg lydoptagelser på både mobiltelefon og computer for at sikre mig at mindst én af optagelserne havde tilstrækkelig god lyd kvalitet. Online-interviewene blev optaget gennem Zoom. Samtlige lydfiler blev efterfølgende overført til et USB-stik og dernæst slettet fra de forskellige enheder for at undgå brud på fortrolighed og anonymitet.

I min første kontakt med interviewpersonerne forberedte jeg dem på at den forventede længde på interviewene ville være mellem 1-2 timer. Da jeg ingen erfaring havde med livshistoriske interviews, byggede min antagelse på tidligere erfaringer med semistrukturerede interviews der ofte

har været 1 time eller mindre. Til min overraskelse endte mine interviews på mellem 2 og 4 timers varighed hvorfor jeg fandt mig selv i en situation, hvor den store mængde data krævede lang tids behandling i transskribering såvel som i kodning og efterfølgende bearbejdning. I transskriberingens første fase valgte jeg at overføre talen så nært det udtalte som muligt, inklusive pauser og fylde-og pauseord. I det efterfølgende transskriberingsarbejde udelod jeg disse elementer, da jeg ikke havde nogen erkendelsesmæssig grund til at inddrage dem (Tanggaard & Brinkmann, 2015:45).

I kodningsprocessen anvendte jeg programmet NVivo for at skabe overblik, struktur og tematisk kodning af data. Det var dog først efter adskillige gennemlæsninger-og lytninger at jeg kunne udvælge de temaer og strukturelle aspekter, der var repræsentative for de individuelle livsfortællinger. En uddybning af dette vil fremgå af afsnittet 'Beskrivelse af analytisk design.'

Etiske overvejelser og dilemmaer

De forskningsetiske retningslinjer fordrer at jeg forholder mig til hvordan jeg behandler interviewpersonerne og deres livshistorier værdigt og respektfuldt samtidig med at jeg sikrer mig deres anonymitet og fortrolighed. Overvejelserne medførte at jeg anonymiserede samtlige interviewpersoner til trods for at ingen af dem ønskede dette. Flere af interviewpersonerne frabad sig anonymisering da offentliggørelsen ville være med til at frigøre dem fra deres tidligere identitet og undertrykkelse. Jeg fandt det derfor dilemmafyldt at træffe beslutningen, men begrundet valget med at anonymisering er en væsentlig retningslinje i den humanitære forskningsetik hvor forskeren må sikre sig at deltagerne ikke lider psykologisk skade eller stiller dem eller deres pårørende i dårligt lys (Copland & Creese, 2015:177).

Da jeg ønsker at opnå indsigt i interviewpersonernes subjektive oplevelser med udstødelsesprocessen, var jeg bevidst om at den narrative metode og det livshistoriske perspektiv kunne indbefatte lidelseshistorier der ville vække svære følelser hos interviewpersonerne. Det kunne således få karakter af en terapeutisk samtale hvilket igen frembragte etiske dilemmaer i forhold til forskningsrelationen (Brinkmann, 2015:476). Jeg fandt det dilemmafyldt at nogle af deltagerne blev følelsesmæssigt berørte da forskerrollen ikke bør forveksles med terapirollen (Olesen & Monrad, 2018:262). Jeg fik dog at vide af dem der var særligt følelsesladede, at det havde hjulpet dem at tale om deres oplevelse. I analyseprocessen oplevede jeg det desuden dilemmafyldt at jeg på den ene side måtte være tro mod specialets formål og på den anden side havde et ønske om at sikre mig at interviewpersonerne ikke føler sig overanalyserede eller at deres udtalelser bliver

dekonstruerede og fortolket i en grad hvor de ikke kan genkende sig selv (Brinkmann, 2015:476). De forskningsetiske overvejelser har dermed forudsat min opmærksomhed på dette under hele processen, og det vil gælde selv efter specialets offentliggørelse (Baarts, 2015:174).

Introduktion til interviewpersonerne

I dette afsnit vil jeg introducere specialets interviewpersoner for at skabe overblik over deres individuelle baggrunde hvad angår alder, dåb, udstødelse, baggrundsinformationer og politisk og social aktivisme.

Som tidligere nævnt blev det efter transskriberingen tydeligt for mig at jeg havde så stor mængde data at jeg måtte udelade det ene interview af pladshensyn. De seks udvalgte interviewpersoner er alle opvokset i JV, de fleste fra fødslen, andre socialiseredes ind i organisationen som små børn da deres forældre valgte at konvertere. Fælles for dem er at opvæksten i JV har haft stor indflydelse på deres socialisering, og dermed også på deres muligheder for identitetsdannelse i livet før, under og efter udstødelsen. Samtlige navne er anonymiserede, og alder og beskæftigelsesinformationer er uspecificerede for at sikre interviewpersonernes anonymitet.

Interview-personer	Alder	Døbt i alderen	Udstødt i alderen	Baggrundsinformationer Familie	Baggrundsinformationer Beskæftigelse	Aktivisme
Ninna	I 40'erne	15	19	Bor i bofællesskab med kæreste og bedste ven Har to halv voksne børn fra et tidligere forhold samt bonusdatter og kærestens voksne børn	Mellemlang og lang videregående uddannelse Flexjobber	Tidligere ansat i forening til støtte for religiøse afhoppere Stifter af forening til støtte for religiøse afhoppere, der har levet under negativ social kontrol Har medvirket i forskellige undersøgelser om ex-JV
Emma	I 40'erne	26	37	Bor alene, er ved at flytte sammen med sin kæreste på interviewtidspunktet Er mor til en voksen datter, som hun ikke har kontakt til	Mellemlang videregående uddannelse Arbejder indenfor omsorgssektoren	Har planer om at udgive en bog om sit liv
Sandra	I 40'erne	13	19	Bor i USA med sin mand og to teenagebørn	Lang videregående uddannelse Ansæt på universitet i USA	Medvirket i podcast Skribent på egen blog og på forskellige nyhedsmedier
Line	I 30'erne	24	28 & 36	Bor sammen med sin kæreste og hendes tre børn fra tidligere forhold	Kort videregående uddannelse Flexjobber	Medvirket i podcast Foredragsholder med fokus på sit liv i JV

						Frivillig i organisation for ex-medlemmer af JV
Louise	I 40'erne	17	38	Bor med sin mand og to teenagebørn	Mellemlang videregående uddannelse Har eget rengøringsfirma	Medvirket i podcast
Mikkel	I 50'erne	16	44	Bor alene Har to børn fra tidligere ægteskab	Mellemlang videregående uddannelse Har tre forskellige jobs i service og underholdningsbranchen	Medvirket i podcast Tidligere medstifter og formand for flere støtte-organisationer Foredragsholder Politisk aktiv gennem forskellige medier

Teoretisk ramme

I dette afsnit vil jeg præsentere specialets teoretiske ramme der anvendes i det efterfølgende analyseafsnit. Indledningsvis vil jeg præsentere Peter L. Berger & Thomas Luckmanns 'Den sociale konstruktion af virkeligheden,' dernæst Helen R. F. Ebaughs 'Creating the ex-role', efterfulgt af Richard Jenkins 'Social identitet' og slutteligt afsnittet om narrativ teori.

Den sociale konstruktion af virkeligheden

Med inddragelsen af Berger & Luckmanns socialkonstruktivistiske perspektiv er hensigten at opnå indsigt i hvordan ex-medlemmernes muligheder for identitetsskabelse er forankret i den primære socialisering i JV.

Den primære socialisering

Ifølge Berger & Luckmanns teori kan socialisering defineres som *"individets omfattende og sammenhængende indføring i et samfund eller en samfundssektors objektive verden."* (Berger & Luckmann, 2003:170). Med denne forståelse er barnet ikke født som et medlem af samfundet, men derimod født med anlæg til at blive socialiseret ind i samfundet (Berger & Luckmann, 2003:171). Det omfattende socialiseringsarbejde er kendetegnet ved at barnet overtager roller og holdninger fra de betydningsfulde andre, og ved at internalisere dem gør barnet gør disse til sine egne. Med andre ord identificerer barnet sig med omgivelserne, og det er gennem identifikation og tilliden til de betydningsfulde andre at barnet bliver i stand til at skabe en sammenhængende identitet. Identiteten

vil passe ind i det fællesskab, individet er født eller opvokset ind i, idet barnet lærer at forstå sig selv gennem som den de betydningsfulde andre siger barnet er, hvilket betyder at barnets identitet er forbundet til den verden den er en del af. Identiteten opstår og tilpasses således i individet gennem den objektive identitet det tildeles, og den subjektive identitet det tillærer (Berger & Luckmann, 2003:172). Teorien hævder at der som udgangspunkt ikke vil være problemer forbundet til en vellykket primær socialisering idet barnet kun kender til den verden dens betydningsfulde andre præsenterer barnet for (Berger & Luckmann, 2003:174). Da barnet ikke selv kan vælge dets betydningsfulde andre, må det således acceptere de roller og holdninger det præsenteres for.

Den generaliserede anden

En vigtig pointe i forståelsen af udviklingen af den primære socialisering skal findes i begreberne 'den generaliserede anden' og 'generel identitet.' Når barnet bliver bevidst om at de normer der udspiller sig mellem denne og en betydningsfuld anden, ikke kun gælder for dem, men for alle i samfundet, vil barnet identificere sig med flertallet i samfundet og ikke kun de betydningsfulde andre. Denne bevidsthed er afgørende for en stabil selvidentifikation hos individet, idet individet vil have udviklet en 'generel identitet' der ikke trues af mødet med individer udenfor kredsen af de betydningsfulde andre (Berger & Luckmann, 2003:173). Udviklingen af den generaliserede anden er fundamental for individets socialisering da det herigennem bliver tydeligt for individet at det er en del af samfundet samtidig med at det har dets egen identitet. Individets subjektive og objektive verden bliver symmetrisk, forstået på den måde at individet er i stand til at balancere opfattelsen af både at være i og udenfor samfundet (Berger & Luckmann, 2003:174).

Selvom der vil være forskelle i internaliseringsprocessen afhængigt af det samfund barnet socialiseres ind i, vil det primært være gennem sproget, at barnet internaliserer. Sproget tjener til at programmere barnets adfærd, både i den hverdag barnet er en del af, men også på længere sigt hvorfor sproget på den måde er med til at adskille barnets identitet fra andre individers identiteter. Internaliseringen indbefatter desuden at barnet lærer hvorfor programmerne fungerer som de gør gennem begrebet 'legitimeringsapparat' (Berger & Luckmann, 2003:175).

Bevidstheden og minderne om den primære socialisering vil senere i livet fremstå som den mest sikre socialisering for individet, dels fordi det var den eneste virkelighed barnet kendte til, og dels da det var gennem det tillidsfulde forhold til de betydningsfulde andre, at internaliseringen fandt sted (Berger & Luckmann, 2003:175). Gennem tilliden og den følelsesmæssige identifikation med dets betydningsfulde andre har barnet en urokkelig bevidsthed om at dets virkelighed er den eneste

virkelighed (Berger & Luckmann, 2003:176), og det vil først være senere i udviklingen at barnet når et bevidsthedsniveau hvor der kan opstå tvivlstanker om dette. Sådanne tanker vil ofte afstedkomme chokreaktioner hos individet der skal være af voldsom karakter førend individet vil være i stand til at dissociere sig fra den virkelighed (Berger & Luckmann, 2003:183). Det er i denne sammenhæng at teorien peger på at individet vil kunne opleve at stå i en krise idet det går op for individet at de betydningsfulde andres verden ikke var den eneste verden (Berger & Luckmann, 2003:182).

Det er først når barnet har gennemgået internaliseringsprocessen og etableret den generaliserede anden at den primære socialisering har fundet sted og barnet dermed er en aktiv del af samfundet. Socialiseringen skal ikke forstås som at den er fuldendt da det er en kontinuerlig proces der bl.a. videreudvikles gennem de sekundære socialiseringer (Berger & Luckmann, 2003:178).

Social identitet

Ved at anvende Richard Jenkins' strukturelle perspektiv på identitetsskabelse er formålet at bidrage til en forståelse af de identitetsprocesser interviewpersonerne har oplevet som medlem og ex-medlem af JV. Da jeg antager at der vil være konsekvenser ved at forlade et high-cost miljø som JV, kan Jenkins teori bidrage til teoretisk forståelse af hvilke udfordringer og forhold der er forbundet til den individuelle og kollektive identitetsskabelse hos ex-medlemmerne.

Identifikationens indre-ydre-dialektik

Et bærende princip for Jenkins' forståelse af identitet er, at den opstår gennem lighed og forskellighed i dynamisk, social interaktion. Identitet er i dette perspektiv altid til forhandling da den formes af enighed og uenighed mellem individer (Jenkins, 2006:29). Jenkins model for konstruktionsprocessen af individuel såvel som kollektiv identitet, beskriver at det sker gennem det dialektiske samspil mellem selvbilledet (det indre) og det offentlige billede (det ydre) (Jenkins, 2006:43). Identitet er således et spørgsmål om hvordan individet internaliserer omgivelsernes definition af individet hvilket vil påvirke både individet og omgivelserne. Ifølge Jenkins dannes identiteten gennem gensidig anerkendelse hvor der altid vil være mulighed for forhandling. Forhandlingen vil dog være betinget af indre-ydre-forholdet er hvilket vil sige at jo mere autoritære de ydre påvirkninger er, desto mindre fleksibilitet vil der være i individets forhandling af identitet (Jenkins, 2006:87).

Den kollektive identitet

Jenkins definerer den kollektive identitet, som en gruppe af individer der har noget *"signifikant til fælles"* (Jenkins, 2006:105). Deres ligheder kan dog ikke stå alene da der nødvendigvis må sættes en grænse for medlemsskabskriterier. Herigennem opstår en skelnen mellem 'os' og 'dem' hvilket vil sige at indre-ydre-dialektikken forstærker gruppeidentiteten og dens placering i forhold til andre grupper (Jenkins, 2006:105). I forståelsen af den kollektive identitet sonderer Jenkins mellem grupper og kategoriseringer. Hvor gruppeidentiteten skabes indbyrdes af medlemmerne gennem en 'indre kollektiv definition', er kategoriseringen et resultat af omgivelsernes 'ydre kollektive definition.' Som i den individuelle identitet skabes også den kollektive identitet af indre-ydre-dialektikken hvilket indbefatter at medlemmerne identificerer sig i hinandens forskelle og ligheder. Kategoriseringen bidrager til medlemmernes oplevelse af meningsfuldhed og forudsigelighed i den forstand at de ved hvad de kan forvente af hinanden gennem kategoriseringen af sig selv og andre grupper, (Jenkins, 2006:108). Trods sondringerne, skabes og opretholdes den kollektive identitet i samspillet mellem gruppe-og kategoriseringsprocesser der kan have positive såvel som negative konsekvenser for gruppemedlemmerne (Jenkins, 2006:114).

Jenkins refererer til Tajfels 'sociale identitetsteori' og Turners 'selvkategoriseringsteori' og fremhæver herved at gruppemedlemmerne kan opnå mening gennem skabelsen af en social identitet idet gruppemedlemmerne skaber en kollektiv fremstilling af dem selv, samtidig med der opsættes normer for tilladt adfærd. En konsekvens ved dette er at visse grupper skaber overdrevne ligheder blandt medlemmerne der kan tjene til diskrimination af andre grupper. Ydermere fremhæver han at kategoriseringer fremmer den sociale identitet idet sammenligninger producerer selvevalueringer der kan være positive såvel som negative (Jenkins, 2006:115). Gruppemedlemmers selvkategorisering opstår ved internalisering af de stereotyper der dannes som følge af gruppens behov for at opretholde dets fælles værdier og ideologier (Jenkins, 2006:116,154). Selvkategoriseringen er således medskabende til individets øgede selvværd og følelsesmæssig samhørighed med gruppen (Jenkins, 2006:116).

Konformitet

Eftersom individets sociale identitet er afhængigt af omgivelsernes reaktioner, vil individet være motiveret for at søge konformitet gennem *"ønsket om at gøre det rigtige"* eller *"ønsket om at blive velanskrevet hos andre"* (Jenkins, 2006:151). Jenkins henviser til Aronsons (1991) forståelse af konformitet og fremhæver det væsentlige i at trods der findes forskellige grader af føjelighed, vil

det altid være som følge af tvang (Jenkins, 2006:152). Konformitet er således forbundet til magt og autoritet da gruppens normer for adfærd angiver overfor individet hvad der er rigtigt og forkert. I det socialkonstruktivistiske perspektiv er konformitet et spørgsmål om at sikre individet en vis grad af forudsigelighed der medfører en frigørelse af at skulle gennemtænke alle aspekter af dagligdagslivet. Jenkins fremhæver i den forbindelse Mary Douglas' (1966) forståelse af konformitet som påvirkningen af gruppers *"forestillinger om rituel forurening og overnaturlig fare"* (Jenkins, 2006:153). Grundet disse forestillinger opstiller grupper klassifikationer og grænser for gruppemedlemmernes adfærd og dertilhørende rolleforventninger hvorfor Jenkins argumenterer for at individer med social usikker identitet eller usikkert medlemskab vil være lettere at undertrykke gennem konformitet, hvilket kan medføre at individet underkaster sig (Jenkins, 2006:156).

Stempling

I visse institutionelle kontekster vil den ydre påvirkning være så magtfuld, at individets identitet formes efter dette, hvilket kan medføre stempling af individet. Herfra kan individet enten internalisere stemplingen eller yde modstand mod den (Jenkins, 2006:45). Det er væsentligt at fremhæve at Jenkins er fortalere for opfattelsen af at stemplingen kan være negativ såvel som positiv idet han mener at begge har konsekvenser i form af omgivelsernes forventninger til individet (Jenkins, 2006:101). Jenkins fremhæver i denne forbindelse Goffmans fremlægning af omgivelsernes betydning for individets identitet: Da omgivelserne er medskabere af individets identitet, kan det resultere i at individet tvinges til at skabe sin identitet ud fra denne ydre påvirkning (Jenkins, 2006:98). Konsekvenserne ved stemplingen opstår gennem en proces hvor individet ikke blot tænker på sig selv som stemplet, men også gennem internalisering af omgivelsernes reaktioner. Der vil være forskel på hvordan forskellige individer vil være påvirket af stemplingen eftersom stempling foretaget i en autoritativ institutionel ramme, vil medføre større konsekvenser for individets identitet (Jenkins, 2006:102).

Exitrolleteorien

For en forståelse af ex-medlemmernes muligheder for identitetsskabelse før, under og efter deres udstødelse vil jeg anvende Helen R. F. Ebaughs teori om rolleexit. Teorien interesserer sig for processen der vedrører individets tidligere identitet til tilblivelsen af ex-rolleidentiteten. Ebaugh definere processen således: *"Processen med at frakoble sig fra en rolle, der er central for ens*

selvidentitet, og genetableringen af en identitet i en ny rolle, der tager hensyn til ens tidligere rolle, udgør den proces, jeg kalder rolleexit." (Ebaugh, 1988:1) [Egen oversættelse]

Som det fremgår, er processen kendetegnet ved at individet frakobler sin gamle rolle og tilpasser levnene fra den dertilhørende selvidentitet i udviklingen af en ny rolle. Ebaugh har på baggrund af sine undersøgelser udviklet en 4-stadie model individet gennemgår i udviklingen af ex-rolleidentiteten:

Den første tvivl

Tvivlstadiet er kendetegnet ved at individet begynder at sætte spørgsmålstejn ved omgivelsernes normative rolleforventninger og eget rolleengagement. Den første tvivl kan i nogle tilfælde vækkes ved særlige begivenheder, herunder organisatoriske forandringer, udbændthed og ændringer i nære relationer. Som følge af tvivlen begynder individet at omfortolke og redefinere situationer der før var taget for givet, og tilfører gradvist ny mening til disse. Det vil dog først være efter noget tid at individet vil være i stand til at udvikle sin generelle utilfredshed til mere specifikke udtalelser om det mangelfulde ved rollen. Individet vil, bevidst som ubevidst, begynde at udvise cuing-adfærd der signalerer over for både individet selv og for dets omgivelser at individet er utilfreds med sin nuværende rolle. Cuing-adfærden vil afføde reaktioner fra individets tætte relationer hvilket vil have stor betydning for individets videre exitproces. Mødes individet med negativ respons fra omgivelserne, kan det resultere i stagnation og afbrydelse af processen da det vil bevirke at individet vil begynde at fremhæve fordelene fremfor ulemperne ved at forblive i rollen. Hvis de tætte relationer udviser støtte og opbakning, vil det derimod fremskynde exitprocessen idet individet kan hjælpes til at se fordele og muligheder ved at søge andre alternativer (Ebaugh, 1988:71). Varigheden af stadiet vil derfor være betinget af omgivelsernes reaktioner og kan variere fra måneder til år (Ebaugh, 1988:81).

Søgning efter alternativer

I processens andet stadie vil individet være optaget af at undersøge alternativer til sin nuværende rolle hvilket for nogle vil være en rationel proces, hvor individet reflekterer over fordele og ulemper ved rollen. For andre vil overvejelserne om alternative roller desuden være influeret af særlige hændelser, spontane og emotionelle elementer (Ebaugh, 1988:87). Cuing-adfærden har, ligesom på det forrige stadie, indflydelse på individets proces på dette stadie. Hvor cuing-adfærden tidligere kunne være gennem ubevidste handlinger, vil den på dette stadie være mere bevidst hvilket medfører yderligere reaktioner fra omgivelserne. Også her vil omgivelsernes respons have

betydning for den videre exitproces. Positiv respons vil støtte individet i at kunne opveje fordelene ved en alternativ rolle overfor ulemperne ved den nuværende hvorimod negativ feedback kan resultere i emotioner som skyld og frygt for social stigmatisering (Ebaugh, 1988:99).

Undersøgelsesprocessen er kompleks idet den, trods den i mange tilfælde er overvejende rationel, også vil kunne være præget af følelsesmæssige spændinger. Igennem søgningen efter alternativer vil det dog gradvist gå op for individet at det reelt har mulighed for at forlade den nuværende rolle, hvilket kan medføre følelser som lettelse, eufori og frihed (Ebaugh, 1988:102). I forlængelse af bevidstheden om friheden vil individet være orienteret mod identifikation med en eller færre alternative rollealternativer. Jo mere individet identificerer sig med de normer og værdier der tilhører den nye rolle, desto sværere vil det blive for individet at vende tilbage til den gamle rolle (Ebaugh, 1988:109). Varigheden af stadiet vil udover at afhænge af omgivelsernes respons, også formes af individets egen bevidsthed om processen. Jo mere bevidst individet er om de mange alternativer der findes, desto længere tid vil det bruge på at opsøge og udvælge det rette alternativ. Omvendt vil en hurtig beslutning ofte være resultatet af en proces fyldt med mange blandede følelser og efterlade individet med en følelse af skyld over at have truffet en for hastig beslutning (Ebaugh, 1988:119).

Vendepunktet

Vendepunktsstadiet leder hen til at individet må tage en stålfast beslutning om at forlade sin gamle rolle. Vendepunktet er karakteriseret ved at være en hændelse eller begivenhed der tydeliggør overfor individet selv at den tidligere rolle ikke længere er tilfredsstillende, og at der derfor må foretages ændringer i individets liv (Ebaugh, 1988:125). For nogle vil hændelsen være af så dramatisk karakter at individet ikke ser anden udvej end at træffe en endelig beslutning som følge af den. For andre vil begivenheden blive tillagt en mere symbolsk betydning da vendepunktet opstår på et tidspunkt hvor individet føler sig klar til at tage beslutningen og derfor anvender vendepunktet som anledning til beslutningen (Ebaugh, 1988:71). Ebaugh skelner mellem fem forskellige typer vendepunkter: (1) Specifikke begivenheder, (2) "Dråben, der fik bægeret til at flyde over", (3) Tidsrelaterede faktorer, (4) Undskyldninger og (5) Enten/eller-alternativer. Uanset vendepunktets karakter tjener det flere funktioner i exitprocessen. For det første er vendepunktshændelsen med til at retfærdiggøre beslutningen, både over for individet selv og for dets omgivelser. Vendepunktet er således en anledning til at meddele beslutningen til omgivelserne, og når først en beslutning er offentliggjort, vil det være meget vanskeligt at trække beslutningen tilbage. For det andet tjener vendepunktet til at minimere den kognitive dissonans individet har oplevet gennem processen, da

det nu har mulighed for at retfærdiggøre sin beslutning overfor omgivelserne og sig selv. Slutteligt har vendepunktet til funktion at generere handling da individet efter en kortere eller længere periode har været fyldt med tanker og følelser og nu har brug for at omsætte disse til handling (Ebaugh, 1988:134).

De følelser individet har efter den endelige beslutning varierer fra alt mellem frigjorthed, eufori og lettelse til spænding, vrede, tab, usikkerhed, lammelse og traumer (Ebaugh, 1988:137). Trods den store differentiering af følelser fandt Ebaugh at langt de fleste ex-medlemmer gennemgår en 'vakuum'-periode. Vakuummet skal forstås som oplevelsen af ikke at høre til, at være fanget mellem to verdener, at være i frit fald og med dertilhørende følelser af angst, frygt og værdiløshed. For de fleste vil perioden ophører idet individet lægger energi i at tilpasse sig en ny rolle i samfundet (Ebaugh, 1988:145). Overgangen til den nye tilpasning vil være lettere for de individer der forinden deres exit har bygget bro mellem den gamle og nye rolle. Brobygning kan bl.a. være gennem etablering af nye venskaber, jobskifte og hobbyer og kan have stor betydning for graden af lykke individet oplever efter etableringen af den nye rolle (Ebaugh, 1988:146).

Etablering af ex-rollen

På fjerde og sidste stadig står individet overfor at skulle etablere og opretholde ex-rolleidentiteten. Ebaugh argumenterer for at processen er sociologisk unik da det er en proces der udelukkende opleves af individer hvis tidligere identitet har været tæt knyttet til en gruppe der delte lignende rolleidentitet. På stadiet oplever individet at der vil opstå spændinger imellem dets fortid, nutid og fremtid. Tilstanden betegnes som en "tømmermænds-identitet," der er dilemmafyldt idet individet både skal forholde sig til sin egne, meget personlige og ofte smertefulde udvikling og til omgivelsernes forventninger. I processen kæmper individet for at fralægge sig de værdier der var tilknyttet den tidligere rolleidentitet samtidig med at det skal forholde sig til de samfundsmæssige forventninger der er til denne. Det er først når de nære omgivelser ikke længere anskuer ex-rollen som den primære rolle at individet vil kunne mindske dette spændingsfelt (Ebaugh, 1988:149).

Rolleexitteorien indeholder således processens forskellige stadier, problemfelter samt udfordringer der kan anvendes til forståelse af den komplekse udvikling af ex-rolleidentitet som specialets interviewpersoner har gennemgået.

Narrativ teori

Narrativ forskning spænder over mange forskellige videnskabsteoretiske tilgange hvilket giver mig mulighed for at tilgå både det hermeneutiske-og socialkonstruktivistiske perspektiv i min teoretiske tilgang til den narrative analyse. Det hermeneutiske perspektiv optræder ved at der kan opstå huller eller tomrum i fortællingen i et livshistorisk interview hvilket fordrer at jeg må analysere og fortolke mig frem til at udfylde hullerne og dermed får en rolle som medskaber af fortællingen (Breumlund & Hansen, 2016:195). Det socialkonstruktivistiske perspektiv fremgår ved opfattelsen af identitet som noget individer kontinuerligt skaber gennem de historier de fortæller for at skabe mening og forståelse i deres liv (Glavind, 2016:45). Sammenfattende for disse perspektiver forstår jeg min egen rolle som deltagende og fortolkende hvilket kræver et særligt blik på plottet som fortællekonstruktion.

Plottet

Den narrative fortælling kan kortfattet beskrives som indeholdende et meningsskabende plot der sikrer den røde tråd, sammenhæng og fremdrift i historien. Gennem plottet er det muligt dels at forstå fortællingen retrospektivt, dvs. de oplevelser individet har erfaret, og derudover opnå indsigt i individets tanker om fremtiden. Plottet kan altså skabe sammenhæng mellem fortid, nutid og fremtid hvormed der kan opstå mening i fortællingen og dermed også viden om individets identitetskonstruktion og meningsforståelse (Thomsen et al., 2016:14). For at kunne foretage en narrativ analyse er det væsentligt at have øje for de forskellige episoder og hændelser der fortælles da de vil være udvalgte af individet, i dets arbejde mod at skabe den røde tråd hen mod plottet og fortællingens morale eller pointe (Glavind, 2016:47). Derudover fordrer aflæsning af plottet opmærksomhed på fortællingens begyndelse, midte og slutning samt hvilke karakterer eller personer der indgår i fortællingen (Järvinen & Mik-Meyer, 2017:280). I aflæsning af plot kan det at undersøge hvordan individet forholder sig til de forskellige narrative idealformer, give mulighed for fortolkning af hvordan individet forholder sig til de forskellige hændelser i dets liv. De fire grundlæggende idealformer er ifølge Dan McAdams: komedie, tragedie, ironi og romance (Järvinen & Mik-Meyer, 2017:281). Uanset plottes karakter eller idealform, vil den narrative fortælling være individets beretninger om hvordan det udviklede sig til at blive den person den er i dag (Lawler, 2008b:11), hvilket må siges at være relevant for dette speciales formål.

Beskrivelse af analytisk design

Dette afsnit består af en redegørelse for specialets analytiske design der vil lede hen til besvarelsen af problemformuleringen. Da jeg ønsker at opnå indsigt i ex-medlemmernes subjektive oplevelser, er min valgte fremgangsmåde at analysere hvert enkelt livshistoriske interview for dernæst at skabe en tværgående analyse af de tematikker der optræder på tværs af de individuelle fortællinger.

Afsnittet vil derfor bestå af seks individuelle analyseafsnit og afsluttes med en tværgående analysedel. Gennem samtlige afsnit vil jeg benytte mig af de beskrevne teorier suppleret med yderligere teoretiske forståelser. Jeg vil desuden inddrage begreber fra den narrative metodiske tilgang hvilket indebærer at jeg både vil have blik for ex-medlemmernes konstruktion af vendepunkter og plot idet det giver indblik i deres narrative identiteter. Jeg er inspireret af idealet om en 'horisontsammensmeltning' idet mine egne fortolkninger og forforståelser har indflydelse på det analytiske afsæt og resultat.

Analyse

Ninnas livsfortælling

Omsorgssvigt og ensomhed

Ninna blev døbt som 15-årig og udstødt da hun var 19. Hun er i 40'erne og lever i et bofællesskab med sin kæreste og bedste ven. Ninna har for kort tid siden stiftet sin egen organisation til støtte for mennesker der har levet under negativ social kontrol.

Ninna beskriver sin familie som en kernefamilie og sin opvækst som overordnet tryk, men beretter dernæst at hun ikke havde mulighed for at være sammen med andre børn: *"uden mine forældre havde kontrol med det."* Da Ninnas mor bliver alvorligt syg, må hun som 11-årig overtage en stor del af de huslige pligter og børnepasningen og udtaler at det foregår *"uden bestemmelsesret."* Ninna forklarer at: *"Vi var til for Gud og fællesskab, både henne i menigheden, men også hjemme i familien. (...) Det var ikke noget med, hvem Ninna er, og hvad hun gerne ville."* I Ninnas fortælling opstår temaerne omsorgssvigt og ensomhed, som følge af forældres opdragelse med social kontrol der gennem deres kollektive identitet i JV var overvejende ydre-styret og autoritær. Disharmonien i Ninnas indre-ydre-dialektik kan forklare hendes svære følelser da der ikke var fleksibilitet til forhandling af hendes identitet (Jenkins, 2006:87). Da Ninnas opvækst foregår i et lukket samfund,

bliver udviklingen af hendes primære socialisering problematisk idet en vellykket primær socialisering indebærer internalisering og identifikation med det omkringliggende samfunds normer (Berger & Luckmann, 2003:173).

Ninna flytter hjemmefra som 17-årig for at påbegynde en uddannelse. I beskrivelsen af episoden spoler hun tiden tilbage og fortæller om sine første tvivlstanker som 10-12-årig der omhandlede at: *"Jamen hvis mine forældre ikke var Jehovas Vidner, ville jeg så selv have valgt det, hvis jeg nu hørte om det? (...) Instinktivt, så vidste jeg jo godt, nej, så var jeg ikke Jehovas Vidne."* Spring i tid kan forklares med at tvivlstanker er et vigtigt element i konstruktionen af plottet i Ninnas livshistorie. Tvivlen er en erkendelse af at Ninna ikke længere kan identificere sig med det der forventes af hende hvilket fører til at hun bliver *"(...) nærmest lammet af angst."* Hvor identitet anses som værende et personligt og unikt projekt i den sekulære vestlige verden (Lawler, 2008b:54), er det i Ninnas fortælling snarere et spørgsmål om at leve op til de forventninger omgivelserne har til hende som medlem af JV. Identiteten skabes i hendes internalisering af omgivelsernes forventninger (Ebaugh, 1988:22), og da hun ikke føler hun kan leve op til dem, reagerer hun ved at lukke ned for tankerne. Med forståelsen af at de betydningsfulde andre er centrale for at individet kan bekræftes i dets identitet og dermed har tillid til at individet er den det skal være (Berger & Luckmann, 2003:191), tydeliggøres det hvorfor Ninna efterlades med angstfølelser som følge af tvivlen. Trods tvivlen lader Ninna sig døbe da hun er 15 som følge af det store forventnings- og gruppepres hun oplevede i JV. Om dåbssituationen fortæller hun at: *"Det føltes så forkert. Men jeg gjorde, at det var mig, der var forkert."* At Ninna lader sig døbe kan forklares ud fra Jenkins perspektiv på individets behov for at søge konformitet for at blive velanskrevet hos andre (Jenkins, 2006:151) og da dåben er en ultimativ handling på konformitet hos JV, forklarer det hvorfor Ninna undertrykker sine følelser for at tilpasse sig gruppen.

Da Ninna er overbevist om at hun ikke kan dele sine tvivlstanker med nogen, får hun igennem teenageårene *"(...) mere og mere sådan en klump af mistrivsel, ubehag, sort hul i maven."* Ninnas ungdomsliv er præget af psykisk mistrivsel i form af *"dødsangst"* og følelsen af *"ensomhed"* og af at være forkert. Da Ninnas ontologiske sikkerhed er truet gennem hendes tvivlstanker, forklarer det hendes manglende tillid til omgivelserne (Giddens, 1991:52), hvorfor hun ikke deler sine tanker med nogen. Dødsangsten opstår gennem den eksistentielle krise idet hun tvivler på den virkelighed hun blev socialiseret ind i, hvor forkerthedsfølelsen er en konsekvens af ubalancen i den indre-ydre-dialektik der i gruppeidentiteten er autoritært ydre-styret (Jenkins, 2006:87).

Udstødelse som vendepunkt

Ninna fortæller at hun bliver meldt til de ældste da hun har været sammen med en ung mand, hvilket vil få stor betydning for hendes videre liv. Til ældstesamtalen tvinger de tre ældre mænd hende til at fortælle i detaljer om det intime samvær hun har haft hvorefter de ikke tror på hendes forklaring. Hun beskriver episoden: *"Jeg blev meget overrasket over hvordan det der ældsteforhør, det egentlig foregik (...) den der manglende kærlighed, og interesse for mig som person."* Når individer oplever at den gruppe de er en del af, er uperfekt eller ikke lever op til de forventninger individet havde, kan det være med til at forstærke tvivlen og dermed den videre proces væk fra rollen (Ebaugh, 1988:81). I fortællingen fremgår det at Ninna føler sig svigtet af de ældste og beskriver samtalen var som en *"mental voldtægt"*, og hun bruger derfor det næste halve år på at 'glide ud' af JV. Da de ældste opdager at hendes adfærd ikke lever op til de regler der gør sig gældende for medlemskab af JV, bliver Ninna udstødt. Efter Ninnas exit fra et usundt, ensomt og kontrolleret liv i JV befinder hun i et tilsvarende usundt forhold med hendes kæreste som den udøvende kontrollant: *"De røde flag har været der helt fra starten af. (...) det var jeg jo vant til i min opvækst med Jehovas Vidner, med min egen familie, jeg var til for deres skyld."* Retrospektivt skaber Ninna mening i sin fortælling da hun erkender at hendes mislykkede primære socialisering, er årsag til at hun ikke har haft de rette muligheder for at skelne mellem hvilke relationer hun skulle indgå i efter udstødelsen. Ninna uddyber: *" (...) de redskaber jeg havde med hjemmefra, til hvordan man får et ægteskab til at køre, det var bare ikke særlig brugbart, de rakte ikke ret langt."* Udover det meningsskabende element fortæller ytringerne samtidig noget om Ninnas moralske holdning: hvis hun havde haft en anderledes opvækst, ville hun have været i stand til at stoppe forholdet med sin kæreste i tide. Ninnas refleksioner over sammenhængen mellem barndommens svigt og den kontrollerende kæreste er med til at fortælle om hendes udvikling til den person hun er i dag (Lawler, 2008b:11).

Ninna får to børn med sin kæreste da hun efter at have mistet al kontakt til sin familie havde behov for at stifte sin egen. I løbet af årene udøver Ninnas kæreste psykisk og fysisk vold mod hende hvilket resulterer i at hun tager på krisecenter over to gange. Hun fortæller at det havde været bedre hvis hun som ung mor: *"Vidste lidt mere om sit eget liv, inden hun satte nyt liv i verden jeg skulle tage ansvar for. (...) Det var ikke min mening, at de skulle komme med på krisecenter."* Her påtaler Ninna retrospektivt at hendes manglende viden om hvordan man kan mestre sit liv inden hun selv fik børn, var en af årsagerne til at hun og børnene måtte tage på krisecenter. At Ninna ikke havde den fornødne viden om moderskabet og håndtering af forholdet med børnenes far, kan igen forstås

ud fra perspektivet om at hendes primære socialisering i en JV-familie begrænsede hendes muligheder for at begå sig i samfundet udenfor da hun var underlagt social kontrol og manglende identifikationsmuligheder (Berger & Luckmann, 2003:174). Ninna får kortvarigt hjælp af sine forældre, men da hun fortæller dem at hun ikke vender tilbage til JV, afbryder de al kontakt med hende igen. Det kommer bag på Ninna da forældrene ved at hun befinder sig i en krisesituation, og fra den dag beslutter hun sig for ” (...) at næste gang der er en der spørger, om der er nogen, der vil fortælle om sin opvækst i Jehovas Vidner, så føler jeg mig ikke forpligtet til at tie stille mere.” Da Ninna er opvokset med forbud mod at udtale sig kritisk om JV, er hendes beslutning om ikke længere at tage det hensyn en manifestation af hendes afstandtagen til både de mennesker og den organisation der var betydningsbærende i hendes barndom. Beslutningen er Ninnas ultimative vendepunkt og således medvirkende til at hun undersøger alternative roller og ’etablering af ex-rolleidentiteten’ (Ebaugh, 1988:149) gennem nye fællesskaber.

Livsmestring

På Ninnas andet ophold på krisecenter, modtager hun undervisning om vold i parforhold der giver hende erkendelsen af at: ”Så kunne jeg jo meget bedre mestre mit liv fremadrettet.” Ninnas internalisering af viden om sig selv og de prøvelser hun har været igennem skaber et nyt fundament for udviklingen af hendes selvidentitet. Ved at integrere dele af hendes tidligere rolleidentitet i den nuværende, er hun i proces med at etablere en mere stabil identitet idet der opstår en ny meningsskabelse (Ebaugh, 1988:21). Ninna fortæller om tiden efter krisecentret:

” (...) så blomstrer mit sociale liv jo helt vildt herfra. Fordi nu er jeg jo lige pludselig ude af Jehovas Vidner, jeg er ude af min eksmands klør, jeg er studerende på ingeniørstudiet (...), jeg har børn i daginstitutioner og så videre. Der er lige pludselig nogen, jeg kan danne netværk med og det følger mig naturligt. (...) Altså det var bare fantastisk.”

Ninnas rolleexitproces tog mange år idet hun befandt sig i det ene kontrollerede fællesskab efter det andet, hvor den ydre-styrede-dialektik begrænsede hendes mulighed for at skabe en stabil identitet gennem dynamisk interaktion (Jenkins, 2006:87). Af citatet fremgår det hvor vigtige de nye fællesskaber er for hendes identitetsudvikling og meningsforståelse med de ting hun har måttet igennem. I forlængelse heraf, fortæller Ninna om stiftelsen af sin egen organisation der tilbyder nye fællesskaber til borgere der har været udsat for negativ social kontrol. Derudover ønsker hun at organisationen skal undervise borgerne i at håndtere de overgreb eller sociale tab de har været udsat for. Ninna forklarer sin motivation for at stifte organisationen: ”Det er tarveligt, der står nogen på

sidelinjen, og godt kan se hvad det her handler om. Eller dét at nogen ligger inde med en viden, men de deler det ikke.” Det fremgår ikke tydeligt hvem Ninna mener der holder inde med anvendelig viden, men hun fortæller efterfølgende at: *”Det er også derfor jeg føler, jeg har et enormt ansvar for, at selvfølgelig skal vi dele vores viden, vores oplevelser, og så skal vi prøve at gøre det bedre for dem der kommer efter. Det er min motivation.*” Det er nærliggende at tolke Ninnas holdning som at andre ex-medlemmer af JV, mennesker der har været udsat for partnervold, eller professionelle der har arbejdet med disse, bør videreformidle den viden, hun selv fik sent i livet. Ninnas livsfortælling kan betragtes som et ’traumenarrativ’ (Lawler, 2008b:24) idet hun fremhæver at hendes smertefulde oplevelser kan tilvejebringe identifikationsmuligheder for andre ofre for svigt, social kontrol og isolation. Plottet i Ninnas livsfortælling fremstår i følgende citat:

”Og jeg tror at der hvor jeg endelig kan... Altså tage magten tilbage i eget liv, det er faktisk der hvor jeg smider skammen. Altså jeg skal ikke skamme mig over, at jeg har boet på krisecenter. Jeg skal ikke skamme over at min eksmand behandler mig dårligt. Det var jo ikke mig der gjorde noget forkert. Jeg vidste bare ikke bedre.”

Gennem Ninnas fortælling fremhæves de vigtigste tematikker for hendes livshistorie: omsorgssvigt i barndommen, ungdoms- og voksenlivet, der havde psykosociale konsekvenser i form af ensomhed, skam, manglende handlemuligheder og tilhørsforhold. Temaerne har skabt en rød tråd, der leder hen til fortællingens plot (Järvinen & Mik-Meyer, 2017): Ninnas fortælling har opbygning som et helteepos idet hun, trods hun var offer for svigt, isolation og social kontrol, har overvundet sine kampe og har skabt et liv for sig selv hvor hun ønsker at hjælpe andre, der har været i lignende situationer. En central del af plottet fremgår desuden ved Ninnas beretning om at hun ikke kunne have handlet anderledes da hun var socialiseret ind i JV. Gennem krisecenteropholdet lærte hun at håndtere sine udfordringer og sidenhen skabe en stabil identitet gennem nye fællesskaber i samfundet.

Emmas livshistorie

Social kontrol og mistillid

Emma er i 40’erne, blev døbt som 26-årig og udstødt for to år siden. Emma har en uddannelse og er tæt på at færdiggøre sin anden.

Da Emma er opvokset i Grønland, adskiller hendes livsfortælling sig fra de øvrige interviewpersoners gennem de kulturelle og samfundsmæssige forskelligheder. Emma beskriver

oplevelsen med at vokse op i en lille by hvor alle kender alle: *"Jeg hader det. Puh. Jeg har altid følt mig sådan lidt anderledes og følt, altså jeg føler at jeg er et forkert sted."* At Emma føler sig anderledes, belyses ved at hendes mor belærer Emma og hendes søster om at: *"I må aldrig, aldrig, aldrig stole på en person. Ikke engang vores familiemedlemmer. Aldrig. (...) Vi havde vores egen verden."* Emmas opdragelse formes af morens overbeskyttende formaninger, hvilket skal ses i lyset af morens opvækst med misbrug og overgreb samt den kulturelle kontekst hvor Emma forklarer at pædofili, er meget udbredt. Da Emma er opdraget til at have mistillid til omgivelserne, har hun ikke opnået den følelse af ontologisk sikkerhed der er afgørende for individets selvidentitet (Giddens, 1991:56). Da identitet og meningsskabelse dannes gennem dynamisk interaktion (Jenkins, 2006:28) og Emma afskæres fra dette, kan det ligeledes forklare hendes forkerthedsfølelse. At Emmas primære socialisering begrænses til identifikation med hendes forældre, fratager hende muligheden for at udvikle en stabil identitet gennem oplevelsen af at være en del af samfundet (Berger & Luckmann, 2003:174).

Emmas opvækst er præget af social kontrol der indebærer overvågning og regler om at ikke omgås andre end JV-medlemmer, så da hun får en kæreste, foregår det i al hemmelighed. Emma bliver gravid og fortæller om en meget traumatisk fødsel da hun er 15 år. I tiden efter oplever hun at forældrene øger deres forventninger til hendes rolle i JV, samtidig med at den sociale kontrol eskalerer: *"Jeg flygtede hjemmefra flere gange med et barn, med en baby. Fordi det var så voldsomt, jeg kunne ikke være i mig selv. (...) Så er der endnu mere pres, endnu mere magt over mig samtidig med at jeg prøver at være mor."* Udover at skulle indgå i rollen som mor i en meget ung alder bliver Emmas identitet forsøgt ydre-styret af hendes forældres pres på at få hende til at dedikere sig som medlem af JV. At Emma flygter, kan forstås som en cuing-adfærd, der sender et tydeligt signal til omgivelserne om at hun er ulykkelig med sin nuværende rolle og forventningerne til den (Ebaugh, 1988:69). Mistillid til omgivelserne og social kontrol opstår herigennem som temaer i Emmas fortællinger om barndommen.

Som 17-årig får Emma hjælp fra kommunen til at flytte i egen bolig hvor hun i de efterfølgende år oplever at få lidt mere frihed. Friheden betyder at hun begynder at date, men Emma forklarer at der skal meget til at imponere hende: *"Fordi min far er bare den perfekte mand i mit liv. Jeg har ham, den ægte vare. Så der er ikke nogen der kan måle sig for min far."* I Emmas livshistorie optræder hendes far som en gennemgående karakter som hun altid omtaler med stor kærlighed. Emma fortæller at det er på grund af hendes fars omsorg, opmærksomhed og oplæring i at kunne klare sig i

den barske natur at hun har udviklet sig til at være den hun er: *"Det er hans ære, at jeg er den person jeg er i dag. Han har vist mig så meget selvtillid."* Da det er gennem vores narrativer, at vi forstår og skaber vores identitet og meningen med de oplevelser vi har haft (Glavind, 2016:45), fremgår det betydningsfuldt for Emma at hun forstår sin egen udvikling gennem farens positive påvirkning, fremfor at tillægge negativ betydning til den sociale kontrol han udøvede. Emmas fortolkning af farens påvirkning af hendes identitetsdannelse er et vigtigt element i opbygningen af plottet, som det senere vil fremgå.

Efter nogle år oplever Emma: *" (...) en total identitetskrise"* der medfører at: *"Jeg vil bare væk fra alt. Jeg vil væk fra alt det pres. Faren, min kæreste, min forældre. Jeg kan ikke mærke mig selv. Jeg vil bare væk. Hvad er det jeg vil? Hvem er jeg?"* Identitetskrisen opstår eftersom Emma overtog hendes forældres virkelighed i den primære socialisering der gennem social kontrol indebar afskærmning fra identifikation med det omgivende samfund (Berger & Luckmann, 2003:205). Emma flytter kortvarigt til Danmark hvor hun møder JV-medlemmer der får hende til at reflektere over om det er gennem engagement i troen at hun kan finde løsningen på hendes identitetskrise: *"Jeg begyndte at tro på det undervejs og blev fanget af det. Og begyndte at tro på, at det er det eneste rigtige."* Med teorien om at den primære socialisering altid vil hænge ved individet, og at det kan være vanskeligt at skabe sammenhæng mellem den og andre internaliseringer (Berger & Luckmann, 2003:181), er det nærliggende at forstå at Emma søger efter svar på sine eksistentielle spørgsmål igennem JV da det er den eneste virkelighed hun blev præsenteret for.

Emma bliver døbt og flytter tilbage til Grønland hvor hun hastigt udvikler sit rolleidentitet- og engagement som medlem af JV: *"Jeg gør alt det rigtige. Hjælpepioner og jeg var meget, meget, meget stærk troende. Jeg var så stolt. Jeg var så stolt af hvem jeg var."* Emmas stolthed over at gøre det der forventes af hende, giver hende oplevelsen af meningsfuldhed og øget selvværd gennem JV's kollektive selv kategorisering (Jenkins, 2006:116). Efter kort tid bliver hun udstødt selvom hun ikke mener at være skyld i overtrædelsen: *"Min identitet bliver taget væk fra mig fra dag til dag. Sådan føltes det."* At Emma oplever identitetstab, skyldes at hendes følelse af stolthed og tilknytning i JV er taget fra hende hvilket gør hende sårbar (Giddens, 1991:84). Da Emma stemples som uværdig som JV-medlem, må hun gennem konformitet og undertrykkelse søge om genoptagelse (Jenkins, 2006:152). For at undgå social isolation under udstødelsen bliver Emma gift med et andet JV-medlem: *"Ikke fordi jeg elsker ham eller gerne vil ham. Men jeg følte det var den eneste mulighed jeg kunne gøre. Hvem skal jeg snakke med?"* At Emma ikke føler hun har andre

valg end at gifte sig, understreger hvor omkostningsfuldt den sociale udstødelse er for hende. Det menneskelige behov for at skabe mening kan kun opnås gennem interaktion, hvilket er grundlæggende for al identitet (Jenkins, 2006:28), og da Emma har mistet sin identitet og relationer som udstødt, forklarer det hendes behov for menneskelig kontakt.

Udstødelse og tvivl

I udstøelsesperioden opstår Emmas første tvivlstanker da de ældstes håndtering ikke harmonerer med hendes forventninger til organisationen: ” (...) *hvem har givet dem ret til, at de skal have magten over mit liv? Hvis de er Guds gaver, så kan Jehova jo se, at jeg gør det ikke forkert fordi jeg vil.* ” Tvivlen opstår da Emma oplever diskrepans mellem JV’s budskaber om at de ældste er kærlige og reglerne for den sociale udstødelse hvilket kan skabe grobund for at Emma indser at hun har et valg i forhold til om hun skal forblive i rollen eller ej (Ebaugh, 1988:81). Emma bliver genoptaget i JV, men er ulykkelig i ægteskabet som hun ikke kan blive fri af grundet JV’s regler for skilsmisse. Ægteskabet ender derfor først efter hun bliver udsat for et traumatiserende og voldeligt overfald af hendes mand. Som følge af overfaldet får Emma konstateret PTSD, og hun beskriver at: ”*Jeg var jo helt ved siden af mig selv.*” Imens Emma kæmper med følgevirkningerne af overfaldet, bliver hun præsenteret for et medlem af JV, der vil giftes med hende: ”*Jeg kunne ikke mærke noget. Jeg følger bare med.*” Emma bliver gift på et tidspunkt af hendes liv hvor hun ikke er i kontakt med sine følelser hvilket kan være et resultat af mange års undertrykkelse og forsøg på at passe ind gennem yderligere konformitet. I ægteskabet underlægges hun social kontrol da hendes mand styrer hendes bankkonto og hvem hun må omgås med. Hun føler ikke hun kan gøre modstand da: ” (...) *jeg skal jo gøre, hvad min mand siger. Han er jo herren i huset. Og jeg var jo stærk troende.*” JV’s patriarkalske retningslinjer om at kvinden skal føje sin mand, efterlader Emma med en usikker identitet og handlingslammelse idet hendes identitet er stærkt ydre-styret gennem JV’s kollektive identitet og normer for adfærd (Jenkins, 2006:156). Emma forsøger alligevel at søge hjælp hos de ældste, men i stedet for at få støtte bliver hun stemplet med ikke at være troende nok, og at det er hendes egen skyld at hun har det dårligt. Stemplingen kan betragtes som et legitimeringsapparat de ældste anvender i forsøget på at regulere Emmas adfærd (Berger & Luckmann, 2003:175), og hun bruger derfor al sin tid på at læse JV’s litteratur og bede bønner for at: ” (...) *få mig selv til at forstå hvad er det jeg gør forkert. Jeg vil rette op på den fejl jeg har lavet.*” Den stærke tro på Gud og hendes engagement i JV-rollen bevirker at Emma internaliserer de ældstes irettesættelser hvorfor hun efterlades med skyld-og ansvarsfølelse overfor hendes mands kontrollerende adfærd. Da

stemplingen foregår indenfor JV's autoritative ramme, er den så magtfuld at Emma internaliserer den hvilket har negative konsekvenser for hendes identitet (Jenkins, 2006:102).

Det lykkes Emma at blive skilt, og hun begynder efterfølgende at udvise 'cuing-adfærd' ved at klippe alt sit hår af. Det er et signal til Emma selv og hendes omgivelser om at hun er utilfreds med sin rolleidentitet og dermed er ved at mindske sit rolleengagement (Ebaugh, 1988:96). Emma starter på en uddannelse, men må afbryde den: "*(...) for jeg kunne ikke være i mig selv.*" Tvivlen forstærkes gennem mange års ophobning af følelser og resulterer i udbrændthed der bliver årsagen til Emmas vendepunkt: "*Jeg er bare så træt og jeg siger til mig selv: det her går ikke. Jeg har ikke mig selv med, jeg tvinger mig selv til at gøre det rigtige. Selvom jeg gør det, jeg får ikke nogen svar. Og det giver ikke mening for mig.*" Da Emmas stræben efter at gøre det rigtige aldrig er godt nok i de ældstes øjne, efterlader det hende med en manglende meningsforståelse, der med tiden er blevet så udmattende for hende at hun beslutter sig for at afskrive sig selv som medlem af JV.

Udbrændthed og rolleskuffelse er ofte medvirkende til tvivl og det efterfølgende vendepunkt (Ebaugh, 1988:85). Emmas vendepunkt er 'dråben der fik bægre til at flyde over' (Ebaugh, 1988:128), idet det er kulminationen af ophobede følelser og tvivl der får hende til at tage den endelige beslutning om at forlade JV.

Sorg og frihed

Emma bliver udstødt af JV og fortæller om tiden efter: "*Jeg vil ikke begå selvmord, men sorgen er så tung. Det er så tungt, at jeg ikke er egnet til at blive elsket. Jeg er ingenting. Hvad laver jeg her i verden? Hvad skal jeg lave? Der er ikke nogen der elsker mig.*" Udstødelsen er sorgfuld og ensom, da Emma ikke må omgå sine forældre hvilket opleves som at de ikke længere elsker hende. Uden anerkendende interaktion og selvidentitet er mennesket ifølge Jenkins ikke i stand til at handle (Jenkins, 2006:52) og da Emma har mistet begge muligheder, forklarer det hendes svære følelser efter udstødelsen.

I Emmas fortælling optræder hendes nære kollegaer som hendes nye 'betydningsfulde referencegruppe' (Ebaugh, 1988:108) idet de omsorgsfuldt råder hende til at søge terapi, da de kan se at hun mistrives. Udover psykologens hjælp forklarer Emma at hendes evne til at håndtere sorgen og ensomheden skyldes: "*Når jeg vil miste mig selv, så siger jeg altid til mig selv: Du kan klare det her. Min stædighed. Og min fars opbakning i min barndom, i mit voksenliv.*" Emmas stædighed bliver hendes drivkraft til at håndtere livets udfordringer, og hvor hun før internaliserede de ydre forventninger og stemplinge, vender hun sig imod tanken om at gøre det igen hvilket er med til at

skabe mening med de prøvelser hun var igennem (Jenkins, 2006:104). Emma tilskriver desuden hendes fars opbakning en stor del af årsagen til at hun kan overkomme sine prøvelser, hvilket er gennemgående for hendes fortælling og dermed også for hendes forståelse af sig selv og sit liv (Lawler, 2008b:17).

Emma beskriver hvordan hun har det i dag: *"Jeg har min frihed. Jeg føler, at jeg vil finde den Emma jeg er. Som jeg ikke har kendt til. Jeg nyder at lære hende at kende. Jeg elsker det."* Ifølge Ebaugh opstår frihedsfølelsen som en lettelse over ikke længere at skulle leve op til omgivelsernes forventninger (Ebaugh, 1988:137) hvilket Emma har forsøgt at gøre hele sit liv. Gennem citatet fremkommer livsfortællingens plot: Den sociale kontrol og undertrykkelse startede i barndommen og fortsatte gennem Emmas ægteskaber og JV-medlemskab hvilket resulterede i vold, psykiske lidelser, skrøbelig identitetsdannelse og yderligere underkastelse i søgen efter mening. Gennem socialiseringen lærte hun at have mistillid til omverden hvilket afstedkom at Emma ikke havde mulighed for at danne en stabil identitet. Trods ensomhed, eksistentiel krise og sorgen ved at miste sin familie som følge af udstødelsen, håndterer Emma tilværelsen ved at have fået professionel hjælp, indgå i nye referencegrupper og ved at bruge sin stædighed som styrke til at stå imod livets prøvelser.

Sandras livshistorie

Omsorgssvigt og ansvarsfølelse

Sandra er i 40'erne, blev døbt som 13-årig og udstødt da hun var 19. Hun bor i USA med sin mand og to børn, underviser på et universitet, er en aktiv politisk debattør og skriver blogs og kronikker om social kontrol og kvindeundertrykkelse.

Sandras fortælling tager udgangspunkt i en dramatisk opvækst præget af omsorgssvigt i form af misbrug, vold og overgreb i familien. Fra en tidlig alder lever Sandra i et kaotisk familieliv der forandres da hendes mor møder en mand der er medlem af JV, hvorefter familien konverterer. I menigheden fremstår familien som et godt eksempel på at det er muligt at opnå frelse da de har vendt deres tumultariske liv til et sundt familieliv gennem konverteringen til JV. Sandra beskriver at familien ser harmonisk ud udadtil, men derhjemme er stedfaren voldelig og tyrannisk. Sandra aflæser hurtigt de normative forventninger i JV og erfarer at hun opnår positiv opmærksomhed i menigheden ved at lære de rigtige svar på de teologiske spørgsmål: *"Og jeg var sådan lidt et lille*

stjernebarn der for første gang nogensinde fik noget opmærksomhed.” Sandra internaliserer gruppemedlemmernes kategorisering af hende hvilket giver hende en oplevelse af tilhørsforhold og øget selvværd (Jenkins, 2006:116). Som 13-årig bliver Sandra døbt som følge af forventningspresset og om hendes rolleengagement i JV som barn fortæller hun: *”Jeg var stolt og jeg følte et ansvar, fordi jeg var den ældste ud af fem børn. Jeg følte et ansvar for at være et godt eksempel, og at vi var en god familie og at projektet var lykkedes.”* Den positive opmærksomhed og statusen som det ældste barn af en familie der fremstår som vellykket, forplantes som en ansvarsfølelse i Sandra hvilket forstærker hendes rolleengagement. Jo stærkere følelser og status der er forbundet til rolleidentiteten, desto større sandsynlighed er der for at individet forbliver i sin rolle (Ebaugh, 1988:13). I den primære socialiseringsproces internaliserer barnet de betydningsfulde andre siger til barnet, hvorfor JV-medlemmernes fortælling om at Sandras og hendes familie er et vellykket projekt bliver til Sandras virkelighed og dermed afgørende for hendes identitetsskabelse som et vellykket medlem af JV (Berger & Luckmann, 2003:174).

Sandras rolleengagement mindskes da hun som 15-årig begynder at udvise cuing-adfærd der er hendes signal til omgivelserne om at hun er utilfreds eller ulykkelig med de forventninger der er til hendes rolle (Ebaugh, 1988:69). Hendes opførsel er i modstrid med de normer der gælder for adfærden i hendes familie såvel som for JV, hvilket fører til at hendes mor truer med at gå til de ældste hvis Sandra ikke ændrer adfærd. De nære relationers respons på cuing-adfærden vil ofte have indflydelse på individets muligheder for en vellykket rolleexit-proces, hvorfor Sandras mors manglende støtte kan være medvirkende til at Sandra stagnerer på tvivlsstadiet i flere år (Ebaugh, 1988:85). I samme periode forgriber Sandras stedfar sig seksuelt på hende hvilket hun fortæller til en af de ældste i menigheden. De ældste vælger at tro på stedfarens forklaring om at Sandra har en livlig fantasi, og lægger i stedet for pres på Sandra for at hun skal ændre sin adfærd, så den stemmer overens med JV’s doktriner og rolleforventninger. Sandra oplever dermed at det både er hendes mor og de ældste der anvender deres autoritet i forsøget på at få hende til at underkaste sig JV-gruppens kollektive identitet (Jenkins, 2006:156). Mistilliden fra Sandras omgivelser resulterer i alvorlige psykiske konsekvenser for hende idet hun som 19-årig tager en overdosis af piller og efterfølgende bliver indlagt. Sandra fortæller hospitalspersonalet at overdosisen skyldes hendes stedfars seksuelle overgreb hvorefter de får hende til at politianmelde ham. De ældste vil have Sandra til at trække anmeldelsen tilbage da *” (...) det ville se dårligt ud for organisationen og for Jehovas Vidner.”* Med sproget som magtfuldt redskab, programmerer de ældste Sandras adfærd (Berger & Luckmann, 2003:175) hvormed det fremgår at loyaliteten overfor gud og organisationens har højere

prioritet end Sandras trivsel. Episoden er væsentlig for Sandras fortælling da det sammen med de øvrige beretninger om mistillid og omsorgssvigt vil lede hen til plottet. Sandra forsøger forgæves at trække anmeldelsen tilbage hvilket medfører yderligere mistillid fra de ældste såvel som familien der stempler Sandra ved at påstå at hun har ødelagt familiens gode ry. Sandra forklarer at *"Jeg var jo inde i den verden, men alt i mig føltes bare forkert. Men hvis det var sådan reglerne var, så var det jo sådan reglerne var. Det accepterede jeg jo."* Det fremgår her, at de normative forventninger til Sandras rolle i JV var så ydre-styrede at hun ikke kunne gøre andet end at følge dem, selvom det føltes forkert (Jenkins, 2006:87). Sandra forklarer videre at: *"Man bliver formet ind i en verden hvor den der, kønsrollerne og hierarkiet og hvad der er rigtigt og hvad der er forkert og det der 'os og dem'."* Sandras identitetsdannelse formes af JV's normer hvorigennem sproget er af stor betydning for hendes internalisering (Berger & Luckmann, 2003:175). 'Os og dem' henviser til JV's morale om at adskille sig fra den sekulære verden hvilket forklarer at Sandra gennem sin primære socialisering lærer at have mistillid til det omkringliggende samfund og derfor følger de ældstes formaninger fremfor hospitalspersonalets. 'Os og dem' -mentaliteten er med til at fremme JV-medlemmernes kollektive identitet og placering i forhold til samfundet (Jenkins, 2006:108), men ved at adskille Sandra fra samfundet forhindres hun i at udvikle 'den generaliserede anden' og dermed en stabil identitet (Berger & Luckmann, 2003:174). Trods alvoren af Sandras indlæggelse modtager hun ikke den nødvendige støtte fra hverken familien eller menigheden. Svigtet resulterer i at Sandras raseriudbrud eskalerer hvorefter hun med kommunal støtte flytter hjemmefra. Sandra fortæller: *"19 år? Kunne du ikke bare stå på egen ben? Men man har levet det der meget beskyttede liv. Ikke må have nogen aftaler med nogen fra skolen, ikke må være sammen med drengene (...). Totalt isoleret liv. Totalt manipuleret fra en meget, meget ung alder."* Retrospektivt skaber Sandra mening i forhold til de fordomme hun selv eller andre måtte havde omkring det at hun ikke havde håndteret situationen anderledes. Herigennem placerer hun årsagen til at hun ikke følte hun kunne bryde med organisationen tidligere, hos JV's og forældrenes sociale kontrol. Det er gennem forsøget på at skabe sammenhæng med fortiden og nutiden at Sandra forstår hvem hun er blevet til i dag (Thomsen et al., 2016:14).

Udstødelse som vendepunkt

Da familien mener at Sandra har kastet skam over dem, tager de afstand fra hende og hun lever efterfølgende et ensomt liv, samtidig med at hun arbejder hårdt for at færdiggøre sin uddannelse. Sandra dater en mand fra JV som hun har sex med før ægteskabet hvilket er udstødelsesgrundlag. Kæresten fortæller det til de ældste, og Sandras indkaldes til ældstesamtale hvorefter hun udstødes.

Men da Sandra ikke kan udholde tanken om ikke at have kontakt til sine søskende, søger hun om genoptagelse i JV. For at blive genoptaget skal hun sidde på bagerste række til møderne i menigheden hvor ingen må tage kontakt til hende: ” (...) *det føles bare ekstremt ydmygende. Man er meget udsat og man skal komme lige når det starter og gå lige når det slutter. Som en hund med halen mellem benene.* ” Den sociale isolation er forbundet med stor ydmygelse hvilket er JV's magtfulde redskab til at sikre sig at Sandra underkaster sig gruppens normer for medlemskab (Jenkins, 2006:152). Efter ni måneder er Sandra genoptaget, men det står klart for hende at hun ikke vil være et aktivt medlem af JV da hun ikke længere tror på gud eller på organisationens normer og føler vrede over de ældstes manglende håndtering af stedfarens overgreb. For Sandra bliver udstøðelses-og optagelsesprocessen et vendepunkt der er 'dråben der fik bægeret til at flyde over' og er en kulmination af en lang række oplevelser af omsorgssvigt fra familien såvel som JV-organisationen. Sandra beslutter sig derefter for at 'glide ud' af JV da hun stadig ønsker at have kontakt til sine søskende. Sandras beslutning opstår på et tidspunkt hvor hun er moden nok til at tage næste skridt i tilblivelsen af sin ex-rolleidentitet (Ebaugh, 1988:128).

Alternative fællesskaber og skabelsen af ex-rollen

I tiden efter udstøðelsen finder Sandra glæde ved at indgå i nye fællesskaber gennem sit uddannelsesliv, men oplever også udfordringer med omgivelsernes reaktioner på hendes opvækst: ”*Så blev jeg dumpet, når jeg lukkede op for hvem jeg var. Folk var bange, tror jeg. Bange for at jeg skulle falde tilbage og blive Jehovas Vidne. Bange for at jeg skulle få et psykisk nedbrud.* ” Sandras ex-rolle medfører stigmatisering, hvilket ofte vil være knyttet til samfundets normer og holdninger til hvilke typer af ex-roller der er acceptable (Ebaugh, 1988:196), hvor det at være ex-medlem af JV ikke har opnået acceptabel status. Sandras identitetsskabelse i tiden efter hendes udstøðelse er således påvirket af både positive og negative reaktioner fra omgivelserne og etableringen af hendes nye identitet kræver at hun skal forholde sig til og tilpasse sig omgivelsernes forventninger knyttet til hendes tidligere identitet (Ebaugh, 1988:155). Der opstår dermed en spænding mellem Sandras selvtransformation og de sociale forventninger til hende hvilket kan være udfordrende i hendes videre identitetsskabelse (Ebaugh, 1988:149).

Sandra skaber i årene efter et godt liv for sig selv og lever en tryk tilværelse med sin mand og to børn: ”*Men så da jeg fik kræfter nok til at kunne vende mig rundt og kigge på det. Og ikke blive bange eller føle skam, men se at jeg faktisk kunne bruge det til noget konstruktivt.* ” Gennem konstruktionen af hendes livsfortælling opstår plottet: Da Sandra har håndteret de psykosociale

konsekvenser der har optrådt gennem hendes liv i form af mistillid, overgreb og omsorgssvigt, formår hun at tage afstand fra den skam der var forbundet til hendes fortid og hun ønsker nu at hjælpe andre der har været i lignende situationer. Hun begynder derfor at stille op til interview og udgive artikler for forskellige landsdækkende medier: *"Det handler om, at hvis man har en stemme så synes jeg, at man har et ansvar for at bruge den."* Sandras moralske holdning til at tage ansvar for at bruge sin stemme for at kunne hjælpe andre, er en del af plottet hvor det at bruge sine lidelseshistorier kan skabe et fælles socialt bånd (Lawler, 2008a:23). Sandras historie har karakter af et traumenarrativ idet smerten ved overgrebene, tillidsbruddene og omsorgssvigtene har været gennemgående temaer i hendes fortælling. Med Lauren Berlants forståelse af smertens betydning for identitetsskabelse i narrativer bliver smerten helten i hendes historie hvormed den *"stigende mobilisering af smerte er en måde at kræve autoritet på"* [egen oversættelse] (Lawler, 2008a:23). Med andre ord skaber Sandra sin narrative identitet som en overlever, hvilket giver adgang til identifikation blandt andre traumeofre (Lawler, 2008b:24). Gennem sin socialisering havde Sandra ingen adgang til at skabe en sammenhængende identitet da den sociale kontrol begrænsede hendes muligheder for at indgå i samfundet. Udstødelsen var vendepunktet der gav hende mulighed for at skabe en positiv identitet gennem nye fællesskaber og uddannelse.

Lines livshistorie

Omsorgssvigt og overgreb

Line er i 30'erne, blev døbt som 24-årig og udstødt over to gange. Line er foredragsholder og frivillig i en støtteorganisation for tidligere medlemmer af JV.

Lines livshistorie tager udgangspunkt i opvæksten i en stærkt troende familie hvor farens rolle som ældste skaber forventninger til at børnene lever op til normerne for en eksemplarisk JV-familie. Selvom Line er stærkt troende som barn, føler hun ikke at hun kan leve op til forventningerne: *"For mig var det bare en evig jagt på ikke at være god nok nogensinde. Fordi jeg var syndig."* Den kollektive identitet i familien og i JV, er så ydrestyret at der opstår disharmoni i den indre-ydre-dialektik der er essentiel for Lines selvidentitet, hvilket forklarer hendes utilstrækkelighedsfølelse (Jenkins, 2006:108). Line fortæller at *"Mine forældre har aldrig rigtig set mig. Og haft en føler på mig. Jeg skulle ligesom bare leve op til deres krav."* Den manglende omsorg fra forældrene og følelsen af ikke at være god nok har konsekvenser for Lines identitetsudvikling da den er betinget af

de nære omgivers kontinuerlige bekræftelse af hendes identitet, uanset om den er positiv eller negativ (Berger & Luckmann, 2003:191).

Som 13-årig bliver Line udsat for et seksuelt overgreb af en fremmed mand, der ikke var en del af JV. Overgrebet efterlader hende med skyldfølelse: *"Jeg vidste jo intet. Mine forældre har aldrig fortalt os om... sex har aldrig været et emne. (...) Og derfor var jeg et enormt let offer. Jeg er jo ikke blevet set til hverdag."* Line giver retrospektivt mening om hændelsen idet hun placerer forældrenes manglende opmærksomhed, omsorg og vidensdeling om seksuel adfærd som årsag til hendes overgreb hvilket er medskabende til fortællingens plot om sammenhængen mellem omsorgs-og tillidssvigt og psykosociale problemer. Om konsekvenserne ved overgrebet fortæller hun: *"(...) det har jo formet mit liv i forhold til skyld og skam. På en helt ekstrem måde. Og var faktisk også årsagen til, at da jeg var 15 (...) sagde, at jeg ikke ville være i Jehovas Vidner længere."* At Line vælger at bryde med sit gruppetilhørsforhold, kan belyses gennem hendes erfaring med at forventningerne til hendes rolle er så autoritært ydrestyret at der ikke er plads til forhandling af hendes identitet (Jenkins, 2006:87).

Efterfølgende søger Line nye relationer i det samfund hun har været afskåret fra og begynder at ryge hash og drikke øl. Denne cuing-adfærd, er en del af hendes frigørelsesproces, der tydeliggør over for hendes omgivelser at hun er ulykkelig i sin tidligere rolle (Ebaugh, 1988:69). Familien reagerer negativ på hendes adfærd, og hun tynghes igen af skyldfølelser og forklarer at: *"Når man ikke har den identitet, hvem er man så? Man bliver da rodløs (...) og det gør, at man er tilbøjelig til at få nogle andre sociale problemer. Fordi man ikke har et ståsted, ik?"* Line fortolker sin manglende dømmekraft i relation til valg af referencegruppe og øgede risiko for udsathed, ud fra erkendelsen af at hendes identitet udelukkende var tilknyttet medlemskabet af JV. Det bliver hermed tydeligt hvordan JV's selv kategorisering er et magtfuldt aspekt i Lines identitetsskabelse idet hun med tabet af sin tilknytning ikke ved hvad hun kan forvente af sine omgivelser (Jenkins, 2006:108). Line fortæller i denne sammenhæng at hun som 33-årig får stillet diagnoserne ADHD og bipolar lidelse, og retrospektivt giver hun mening til de turbulente teenageår da det ifølge hendes fortælling er her den bipolare lidelse udvikler sig som følge af det ubehandlede overgreb. Overgrebet, afkoblingen fra JV og valg af referencegruppe er således episoder i Lines fortælling, der ikke blot bidrager til fortællingens plot, men også til Lines meningsforståelse af hændelserne.

Frigørelse og undertrykkelse

Line bliver gift med et JV-medlem som 19-årig og får to børn med ham. Senere ønsker hun at blive skilt, hvilket ifølge JV's regler kun kan ske hvis en af dem er utro. Line beslutter sig derfor for at være utro og fortæller om følelserne efter udstødelsen: *"Det var så helende for mig. At jeg bare kunne få lov til at være alene. Og jeg slap for min mor."* For første gang oplever Line glæden ved at være sig selv hvilket skyldes lettelsen over at slippe for at leve op til forventningerne fra omgivelserne (Ebaugh, 1988:137). Line fortæller at *"Så der frigjorde jeg mig selv enormt meget og fandt mig selv som kvinde. Og undersøgte min seksualitet (...)"* Gennem frigørelsen fra hendes betydningsfulde andre og deres normative forventninger begynder Line at udvikle en positiv identitet idet hun gennem interaktion med andre oplever fleksibilitet i indre-ydre-dialektikken (Jenkins, 2006:43). Men da Line stadig er stærkt troende, og da hendes familie lægger pres på at hun skal vende tilbage til JV, ender hun med at søge om genoptagelse i JV: *"(...) så måtte man jo igen undertrykke alt det jeg lige havde lært om mig selv. Og alt det jeg egentlig gerne ville og det jeg egentlig godt kunne lide."* Line må gå på kompromis med den nyfundne glæde ved livet og udviklingen af sin identitet for at kunne indgå i JV-organisationen idet gruppens normer for adfærd indebærer at hun må søge konformitet og undertrykke sine egne behov (Jenkins, 2006:152).

Line gifter sig med et JV-medlem og bliver hurtigt efter gravid. Hun fortæller om en traumatisk fødsel hvor hun står over for valget mellem at dø som følge af JV's regler om blodtransfusion, eller modtage blod og dermed synde. Hun vælger det sidste, og gennem en meget dramatisk beskrivelse af hændelsen, bliver det tydeligt hvor vanskelig beslutningen var for hende. Det er kun Lines søster og mand der ved at hun har modtaget blod da det ville betyde udstødelse af JV, hvis de ældste fik kendskab til det.

Frihed og udstødelse

Efter fødslen oplever Line at deres venner fra menigheden ikke kommer og besøger dem selvom de kender til den voldsomme indlæggelse. Skuffelsen bliver dog først bevidst for hende nogle år senere: *"(...) da vi sidder til det der stævne 'Kærlighedens svigter aldrig.' Da tænker jeg, hvor fanden var de alle sammen henne? Jeg følte mig meget ensom og jeg følte mig glemt."* Lines skuffelse over ikke at modtage støtte og kærlighed efter den livstruende fødsel bliver tydelig da hun oplever diskrepans mellem JV's ydre fremstilling af dem selv som kærlige og oplevelsen af manglende kærlighed fra medlemmerne. Skuffelsen skyldes Lines oplevelse af at hun ikke kan forvente det hun troede af gruppemedlemmerne (Jenkins, 2006:108).

I samme periode opstår der en begivenhed i Lines søsters liv som vil være afgørende for Lines rolleexitproces. Lines søster og hendes mand beslutter sig for at forlade JV, og Line bruger derefter de næste 14 dage på at læse og lytte til den kritik af JVs bibelforståelse og organisatoriske opbygning som var afgørende for hendes søsters og svogers rolleexitbeslutning. Line opdager bl.a. at JV-organisationen har dækket over sager omhandlende seksuelle overgreb mod børn: *"De får jo ikke den hjælp, de skal have. Fordi de ikke kan få lov til at få det anmeldt. Så de ender jo som mig. Sådan som jeg har været. Og det bliver jeg frygtelig harm over."* Da Line indser at organisationen er menneskeskabt og uperfekt, bliver det hendes anledning til at tage den endelige beslutning om rolleexit (Ebaugh, 1988:81). Vendepunktet er i den forstand en kulmination af de ophobede følelser og dermed 'dråben der fik bægre til at flyde over' (Ebaugh, 1988:128) der tjener til at Line kan reagere på sine mange års tvivl. Efter at have fortalt andre JV-medlemmer om sin beslutning, bliver Line anmeldt til de ældste da det bliver anset som frafalden tale og dermed udstøelsesgrundlag. Hun fortæller om følelserne efter samtalen: *"Jeg er en psykisk sårbar mor med alt det jeg lige har været igennem de sidste par år. Og så siger du, at jeg har afskrevet mig selv. What? Altså, igen, hvor er den der kærlighed henne?"* Lines selv kategorisering som en psykisk sårbar mor der har været igennem mange prøvelser, er med til at skabe den røde tråd i fortællingen om et liv med omsorgssvigt og manglende kærlighed, først gennem forældrene og i stigende grad gennem JV. Det er på samme måde medvirkende til at skabe mening og at retfærdiggøre hendes valg om at forlade JV at hun ikke mødes med støtte og omsorg. Ved at kategorisere sig selv som mor og psykisk sårbar anvender hun fælles kulturel viden der er med til at give lytteren en forståelse af de svigt hun oplever (Hall et al., 2014:26).

Da Line ved at hun står overfor at blive udstødt, tager hun kontrol over situationen ved at lave en skriftlig udmeldelse af JV: *"De skulle ikke have lov til at udstøde mig. Jeg skulle selv have lov at gå."* Line fortæller at: *"Jeg ved, hvor mange år på sjælen jeg har, over at være blevet opdraget i den her sekt"* men at *"Friheden er det hele værd."* Oplevelsen af kontrol over exitprocessen vil ofte være tilknyttet følelserne efter exit (Ebaugh, 1988:142) hvilket kan forklare at Line er i stand til at skabe mening med at hun måtte gennemgå mange prøvelser før hun fandt sin frihed. Gennem udstødelsen finder Line friheden til at leve et liv hvor hun med sine foredrag ønsker at oplyse samfundet om hvad det vil sige at vokse op i og udstødes af et high-cost miljø som JV:

"Du må aldrig selv mærke efter hvordan du egentlig selv har det. Det er noget af det der forskrækker folk, at man er så identitetsløs. Og den rammer jo bare med 110 i timen når man først bliver udstødt og man mister

sin JV-identitet, og lige pludselig ikke tror på Jehova mere eller ikke har ham til at have som holdepunkt. For så er man bare helt alene med sig selv og er ikke sig selv."

Det fremgår at identitetsproblematikken er et væsentligt tema for Lines livshistorie da det først er efter udstødelsen og tabet af tro og gruppetilknytning at det bliver tydeligt for hende, hvor undertrykkende og autoritært ydrestyret disse forhold har været for hendes identitetsmuligheder (Jenkins, 2006:87;152). Line fremhæver at den psykiatriske udredning har givet hende et mere positivt selvforhold da det har gjort at hun ikke længere skal føle skyld over hendes adfærd som barn og teenager med de dertilhørende prøvelser: *"Og jeg er ikke et sekund i tvivl om at jeg har udviklet bipolar på grund af mit ubehandlede overgreb."* Lines livshistoriske plot skal findes i hendes fortælling om at omsorgssvigt og undertrykkelsen fra forældrene og de ældste var årsag til overgrebet og den manglede behandling efterfølgende hvilket resulterede i hendes udvikling af psykiske lidelser og de mange prøvelser efterfølgende. Lines livsfortælling indeholder dermed et moralsk budskab om at en opvækst i JV uden den rette omsorg og kærlighed og med afgrænsning fra det omkringliggende samfunds normer kan forårsage identitetstab med psykiske og sociale konsekvenser. Fortællingen indeholder desuden et budskab om, at Line, trods sine udfordringer, var i stand til at skabe et bedre liv for sig selv gennem netværket med andre ex-medlemmer og ved at tilgive sig selv med erkendelsen af at det ikke var hendes skyld at hun ikke kunne leve op til de forventninger der var til hende.

Louises livshistorie

Undertrykkelse og stempeling

Louise er i 40'erne, blev døbt som 17-årig og udstødtes for tre år siden. Hun lever sit liv med sin mand og deres to børn. Louise har stiftet sit eget rengøringsfirma da hun som følge af udstødelsen blev fyret af sin tidligere arbejdsgiver, der er medlem af JV.

Louise, storesøster til Line, fortæller om en opvækst i en stærkt religiøs familie hvor faren, i kraft af sin status som ældste, forbereder børnene på at de skal være gode eksempler for menigheden.

Louise gengiver hans formaning: *"Det her er ikke bare mit job. Det er hele familiens job. Der er vi nødt til at stå sammen."* Som barn defineres Louises identitet af farens forventninger til hende, ikke blot som medlem af JV, men også med en kategorisering af hende som medansvarlig for at være en del af en eksemplarisk familie. Kategoriseringen opstår som følge af JV's hierarkiske opdeling af

medlemmerne og tjener til at skabe meningsfuldhed og forudsigelighed indbyrdes idet hvert enkelt medlem ved hvad de kan forvente af hinanden (Jenkins, 2006:108), samtidig med at familiens kollektive identifikationer bliver institutionaliserede, dvs. 'den måde tingene gøres på' (Jenkins, 2006:165). Louises adfærd programmeres til at tjene familiens fælles formål hvilket sker gennem farens sprogbrug der er et væsentligt aspekt af internalisering i den primære socialiseringsproces (Berger & Luckmann, 2003:175). For Louise bliver familiens og JV's idealer og måder at gøre tingene på derfor bærende for hendes identitetsskabelse hvorfor hun bliver udøbt forkynnder som 11-årig. Titlen fordrer at hun skal forberede sig på hvad det vil sige at lade sig døbe og derigennem blive et fuldbyrdet medlem af JV hvilket er essentielt for at opnå frelse. I hjemmet lærer Louise at der ikke er plads til at sætte spørgsmålstejn ved de normative forventninger der er til hende, herunder det at undgå at have relationer med verdslige: "*Vi fik bare at vide, at vi skulle holde kæft. Eller at det taler vi ikke om. Der var ikke nogen dialog overhovedet.*" Jf. Jenkins' tese om at identitet altid er til forhandling og formes gennem individers forskellige meninger i interaktion (Jenkins, 2006:29) fremgår det at dette ikke var muligt for Louise i hendes barndomsår. I Louises primære socialisering lærer hun at positiv identifikation fra forældrene opnås gennem at følge JV's normative rolleforventninger uden forhandling. Hun begrænses til at spejle sig i forældrenes og JV's kollektive identitet da den sociale kontrol forhindrer hende i interaktion med det omkringliggende samfund (Berger & Luckmann, 2003:172). Gennem Louises beretninger om barndomsårene opstår temaerne undertrykkelse og social kontrol der skal vise sig at være bærende for den røde tråd i hendes livshistorie.

Som 15-årig bliver Louise kæreste med den mand hun nu er gift med. Det foregår i hemmelighed på grund af JV's regler om intime forhold. Hun begynder at kysse med ham: "*Og jeg er ædt op af skyld og skam. Og det er ikke bare for sjov skyld og skam. Det er rigtig skyld og skam. Det er det vildeste. Jeg kommer til at dø. Jeg dør i Harmagedon.*" Skyldfølelse er ifølge Giddens en naturlig reaktion på manglende sammenhæng mellem de normative forandringer og individets handlinger (Giddens, 1991:82) hvilket til dels forklarer at Louise reagerer følelsesmæssigt på at have handlet i modstrid med JV's doktriner. Eftersom Louise er stærkt troende, afstedkommer skyldfølelsen dødsangst idet hendes ontologiske sikkerhed trues af at have overtrådt de regler der skal sikre hende evigt liv (Giddens, 1991:52). Da Louise fortæller sin far hvad der er sket, indkaldes hun til ældstesamtale med ham og tre andre ældste hvor hun detaljeret skal fortælle hvad der er sket. De ældste beslutter at Louise straffes med en offentlig irrettesættelse hvor alle i menigheden får besked om at hun har mistet sin titel som udøbt forkynnder: "*Det er bare sådan en offentlig udskamning*" og

"jeg var sådan helt det dårlige i selskab nu, og [medlemmerne] så ned på mig." Den ydre påvirkning gør at Louise stemples som uværdig til sin titel hvilket er et magtfuld middel til at regulere medlemmernes adfærd gennem konformitet (Jenkins, 2006:152), og for Louise betyder det at hun beslutter at gå ud af gymnasiet: *"For jeg tænkte, nu skal du... Du er så dum, Louise. Du er så latterlig, du er så ulækker og tåbelig at du kan finde på sådan noget. Nu skal du ikke mere sådan noget med verdslige."* Omgivelsernes stempling signalerer til Louise at hendes gruppemedlemskab og identitet er truet og usikkert, og for at tilpasse sig gruppens normer underkaster Louise sig yderligere ved at afbryde den eneste kontakt hun havde til det sekulære samfund (Jenkins, 2006:156). *"Gymnasiet var jo kun for min egen skyld. (...) jeg skulle sætte Jehova først og jeg skulle tage min straf."* Stemplingen er så magtfuld at Louise undertrykker sine egne behov hvilket er et tilbagevendende tema i Louises livsfortælling. Episoden er betydningsfuld for plottet idet den kædes sammen med temaerne om undertrykkelse og social kontrol i barndommen.

Louise bliver døbt som 17-årig: *"(...) der er jo et kæmpe socialt pres. Det er der virkelig. Ja, det er jo meget de unge også. De unge presser hinanden også."* I ungdomsårene er det således ikke kun familien og de ældstes normative forventninger der former Louises identifikationsmuligheder, men også de jævnaldrendes idet den kollektive identitet i JV er autoritativt ydrestyret for alle medlemmerne (Jenkins, 2006:105). Uden interaktion med andre end JV-medlemmerne forhindres Louise i at se alternativer til det at lade sig døbe, og hun søger derfor konformitet og mening gennem dåben for at tilpasse sig gruppens normer (Jenkins, 2006:151).

Den første tvivl gennem forældreskab

Louise bliver gift som 19-årig, og det er gennem forældreskabet, at de begge begynder at tvivle på deres rolleengagement i JV. For Louise kommer tvivlen til udtryk da hendes børn starter i daginstitution hvor hun ifølge JV's doktriner bør fortælle personalet at hendes børn ikke må deltage i fødselsdage og verdslige højtider: *"Det er sådan re-traumatiserende, faktisk. At få børn i Jehovas Vidner. Du genoplever din egen barndom, og bare tænker oh my gosh, skal jeg nu til at gøre det igen?"* Louises første tvivl opstår som følge af at hun bliver bevidst om hvordan hendes egen opvækst påvirkede hende negativt: *"Jeg kan ikke leve med, at de skal have det på den måde jeg har haft det hele mit liv. Den der forkerthedsfølelse."* Episoderne er betydningsfulde for Louises fortælling af flere årsager. For det første skaber Louise retrospektiv mening med reference til sin egen barndom hvor den sociale kontrol medførte undertrykkelse af egne behov og forkerthedsfølelse. For det andet er den første tvivl af stor betydning for hendes videre fortælling og

rolleexitprocessen da det er på tvivlsstadiet at Louise begynder at sætte spørgsmålstejn ved de normer hun før tog for givet (Ebaugh, 1988:41).

Der går 10 år fra Louises første tvivlstanker til hendes og mandens exit fra JV selvom de begge oplever rolleutilfredshed grundet disharmoni mellem JV's ydre billede og deres selvbilleder (Jenkins, 2006:43). Louise skaber retrospektivt mening over årsagen til at hun stagnerede på tvivlsstadiet, selv efter at hendes søster er ved at dø pga. blodtransfusionsdilemmaet, jf. forrige afsnit: *"Jeg er simpelthen så vant til at have det dårligt og have så meget der ikke giver mening inde i mig selv. Så ikke engang dét er nok til, at jeg lægger to og to sammen. Jeg er bare vant til at bare... Undertrykke alle dårlige følelser."* At Louise er vant til at undertrykke sine følelser, skyldes hendes socialisering i JV's totalitære system hvor de normative rolleforventninger og idealer tages for givet hvorfor tanken om at foretage et exit er fraværende (Ebaugh, 1988:81). Louises manglende oplevelse af mening skal ses i lyset af at den ydre identifikation gennem JV's kollektive identitet er så magtfuld at der ikke er mulighed for at hun kan skabe sin identitet i dynamisk interaktion gennem forskelle og ligheder (Jenkins, 2006:29).

Opgør med undertrykkelsen

Gennem sin mand får Louise øjnene op for at organisationen er menneskeskabt og uperfekt hvilket bliver et vendepunkt for hende da hun derigennem bliver bevidst om at hun har et valg i forhold til om skal blive i JV-rollen eller ej (Ebaugh, 1988:81). Gradvist forholder Louise sig til sin nye virkelighed ved at bruge et halvt år på at forholde sig til kritik af JV organisationen hvilket sker på et tidspunkt hvor hun var: *" (...) brudt så meget ned psykisk."* Vendepunktet er 'dråben der får bægeret til at flyde over' (Ebaugh, 1988:128) da det opstår på et tidspunkt hvor Louises ophobning af negative følelser gør hende i stand til at træffe en beslutning om exit. Det går op for Louise at hun gennem sit medlemskab af JV har undertrykt sig selv, sine tanker og følelser: *"Jeg er sådan helt i chok. Men samtidig er jeg sindssygt glad. Så jeg er sindssygt bange og sindssygt glad hele tiden. (...) jeg tager kontakt til alle de mennesker, jeg ikke har haft kontakt med i 20 år."* Louises blandede følelser er hvad Ebaugh betegner som 'vacuum-tilstanden' der skyldes at Louise føler hun lever i to verdener hvor hun mister rodfæstet og sikkerheden fra sin tidligere identitet, samtidig med at frihedsfølelsen opstår ved bevidstheden om at hun kan vælge en ny identitet (Ebaugh, 1988:143). Ved at kontakte tidligere medlemmer af JV, heriblandt mig, bygger Louise bro mellem sin tidligere og kommende ex-rolle, hvilket kan have stor betydning for graden af lykke forbundet til ex-rolleidentiteten (Ebaugh, 1988:146). Louise fortæller om følelserne efter exitbeslutningen: *"Det var*

en for sindssygt fed følelse. (...) fordi det var bare sådan, yes! Så giver det bare mening.” Louises identitet forandres nu positivt idet hun oplever mening ved at internaliserer kritikken af JV og er i stand til at placere hvorfor hun har haft det så udfordrende med sin rolle i JV. Gennem interaktion med tidligere medlemmer af JV udvikles Louises identitet gennem en indre-ydre-dialektik, der rummer plads til forskelligheder og ligheder (Jenkins, 2006:29) hvilket ikke var muligt for hende før exit. Louise deltager i en podcast hvor hun fortæller om sin opvækst i JV, velvidende at det er udstødelsesgrund: *”Jeg tror også bare, at jeg havde brug for at lave det helt stor statement. (...) Jeg vil slet ikke være en del af det.”* Offentliggørelsen er med til at retfærdiggøre overfor Louise selv og hendes omgivelser hvorfor hun fravælger sin gamle rolle, og er derudover med til at fastgøre beslutningen (Ebaugh, 1988:134). Louise uddyber: *”Det nytter jo ikke noget at alle bare går langsomt ud og stille ud af Jehovas Vidner. Der er også nogen der bliver nødt til at kæfte op.”* Dette moralske standpunkt bidrager til den røde tråd i fortællingen idet Louise gør op med den undertrykkelse, der har været temaet for hendes liv og identitetsskabelse.

Efter offentliggørelsen bliver Louise og hendes mand udstødt og mister dermed kontakten til deres familie og venner, samtidig med de skal finde deres plads i samfundet. Om håndteringen af livet efter udstødelsen siger Louise: *”Det har bare været hårdt også bare at skulle ud i samfundet. Efter så mange år. At bare leve i et andet samfund. Et lukket samfund. Og så komme ud i det andet.”* Louise uddyber: *”Og jeg har ligesom skulle kæmpe for at sige at det her er min by. (...) jeg skal ikke bare flow hele tiden. Jeg har altid haft den der følgesvend der bare var den der flovhed. Altid. Og det har været meget på grund af Jehovas Vidner.”* Louises udfordringer med at skulle finde sig selv i samfundet, skyldes den sociale kontrol og JV’s doktriner i hendes primære socialisering hvor hun ikke havde mulighed for at opbygge en stabil identitet ved at være en del af samfundet (Berger & Luckmann, 2003:174).

Louises livsfortælling afsluttes gennem plottet der vedrører det positive ved at have skabt sin ex-rolleidentitet: *”Du skal simpelthen bare ikke gå og holde på hemmeligheder. Du skal bare sige hvis du har det dårligt. Bare ud med det. Fordi så kan man gøre noget ved det.”* Beretningerne om undertrykkelse, dødsangst og negativ social kontrol leder hen til fortællingens plot: Louises opgør med undertrykkelsen i JV skabte mulighed for et liv hvor det at mærke sine egne og behov og følelser og udtrykke dem gennem relationer kan lede til en positiv identitetsskabelse.

Mikkels livshistorie

Dæmoner og børneopdragelse

Mikkel er 16 år da han bliver døbt, og 44 år da han bliver udstødt. På interviewtidspunktet er han i 50'erne og lever livet med sin søn som er det eneste familiemedlem han har kontakt til efter udstødelsen.

Mikkels opvækst formes af hans forældres religiøse opdragelse hvorfor han selv er troende som barn. Følgende citat beskriver hvordan hans identitetsskabelse bliver udfordret da han som 12-årig finder glæden ved musik:

”Tænk dig, at du er så fuldstændig optaget af at opdage en ny verden og være helt vild med det og det kilder alle de rigtige steder. Og samtidig så er du ved at skide grønne grise fordi du er bange for at der flyver dæmoner ud af højttalerne. Altså det er jo ikke en anstændig måde, sådan skal man ikke behandle sine børn.”

Mikkels metaforiske beskrivelse tydeliggør at han oplever diskrepans mellem frygten for dæmoner og den tilfredsstillelse musikken giver ham. Den overnaturlige fare er en del af JV's regulering af adfærdsnormer (Jenkins, 2006:153) der gennem frygten skal sikre at Mikkel undertrykker trangen til at høre verdslig musik og i stedet dedikere sig til Gud. Frygten for dæmoner kan desuden betragtes som et legitimeringsapparat der fungerer som en sproglig programmering af hans adfærd (Berger & Luckmann, 2003:178). Derudover optræder Mikkels modstand mod børneopdragelsen i JV som et tema der er tilbagevendende i hans livsfortælling og dermed medskabende til sammenhæng i plottet.

Mikkels første tvivl på Gud opstår da han som barn leger med sæbebobler og oplever at han selv kan fremkalde hvad der ligner en regnbue. Da han er opdraget til at tro på at det kun er Gud der besidder den evne, begynder at han at tvivle på den verden han er blevet præsenteret for gennem sin primære socialisering: *” (...) den virkelighed jeg observerede, den passede ikke med den virkelighed jeg havde fået installeret. Og jeg kendte ikke ordet tvivl. Og jeg kunne ikke snakke med nogen om det, det gav mig bare sådan en ubehagelig følelse.”* Mikkels chokreaktion skyldes oplevelsen af at den verden han har internaliseret gennem sine forældre, ikke stemmer overens med den virkelighed han møder i denne hændelse (Berger & Luckmann, 2003:182). Mikkels ubehag kan forklares ud fra det perspektiv at den ontologiske sikkerhed der skulle sikre tillid til omgivelserne, nu er truet gennem hans tvivl på Gud (Giddens, 1991:62). Trods det at den første tvivl opstår tidligt i Mikkels liv, går der adskillige år før han reagerer på den hvilket kan forklares ud fra flere af Ebaughs pointer: Dels at Mikkel tager forventningerne til sin rolle for givet gennem socialiseringen i JV's

totalitære system hvor den høje idealisme går hånd i hånd med rolleforventningerne og dels da oplevelsen af at være alene om tvivlen kan forlænge varigheden af tvivlsstadiet (Ebaugh, 1988:81). Episoden fastlægger fortællingens andet tema, tvivl, og er sammen med de øvrige episoder med til at skabe sammenhæng i plottet.

Frygt og tvivl

Som voksen bliver Mikkelt gift med en kvinde fra JV. De får to børn hvor han gennem børneopdragelsen bliver bevidst om at han ikke længere tror på Gud: *"Men det gik så pludselig op for mig som sådan en ahaoplevelse. Fucking shit, mand, jeg skal faktisk dø. Hvilket er jo absurd. Jeg var 30 år gammel, forholdsvis veluddannet. Så jeg kunne ikke lære mine børn alt det der vrøvl der."* Mikkels vendepunkt kan tolkes som en 'særlig begivenhed' (Ebaugh, 1988:125) da det går op for ham at han ikke kan opdrage sine børn til at tro på noget han ikke selv længere tror på. Mikkelt bliver bevidst om at han ikke kan leve op til de forventninger der er til ham som medlem af JV hvor det forventes at man som forældre opdrager sine børn i troen. En af vendepunktets funktioner er at det tjener til at retfærdiggøre beslutningen om at forlade den gamle rolle (Ebaugh, 1988:134) hvilket det også gør i Mikkels fortælling idet han fremhæver både sin uddannelse, alder og manglende tro som årsager til at træffe en beslutning. Mikkels kone er i første omgang enig med ham i beslutningen om gradvist at forlade deres liv i JV, men det viser sig at være udfordrende for dem at foretage et exit: *"Jeg vidste ikke hvordan jeg skulle håndtere det (...) vi var bange for selve udstødelsen. Og vi havde jo ikke andre. Og min kone sagde tit: Hvad gør vi? Hvordan skal vi håndtere det her? Og jeg siger: Det ved jeg ikke."* At det er vanskeligt for Mikkelt og hans kone at gennemføre beslutningen, skyldes frygten for udstødelse der vil forhindre dem i at have kontakt til deres venner og familie igen. Da alle i deres netværk er medlemmer af JV, gør det derfor beslutningen sårbar idet den kan resultere i ensomhed og isolation. Truslen om udstødelse er så ydre-styret at der ikke er plads til den forhandling om enighed og uenighed som er afgørende for individets menings- og identitetsskabelse (Jenkins, 2006:29). Familien holder et krisemøde grundet deres nye livssituation, og Mikkelt fortæller om hvordan det påvirker datteren:

"Hun brød ud i virkelig gråd. Altså sådan virkelig noget, der gjorde ondt-gråd, ik? Og det var, at hun havde haft et mareridt. Altså hun havde drømt at hun gik rundt i 'Den nye verden.' Og alle var der, men hun ledte efter mig, men jeg var der ikke. At et barn skal gå og tænke sådan nogle ting, det er jo fuldstændig sindssygt. Altså det er jo... det er jo umenneskeligt."

'Den nye verden' er JV's betegnelse for det jordlige paradis der vil opstå efter Harmagedon hvor kun de sande kristne har overlevet (Henriksen, Søren R., 2013a:28). Det fremgår at Mikkels datter, der er opvokset til at tro dette, bliver sorgfuld ved tanken om at miste sin far, nu hvor han ikke længere tror på Gud. At Mikkelt fremhæver denne episode, er ikke tilfældig da den relaterer sig til de førnævnte temaer i hans egen barndom: frygt og tvivl. Dermed bidrager episoden til den røde tråd i fortællingen sideløbende med Mikkels retrospektive holdning til børneopdragelsen i JV der netop var årsagen til at han valgte at forlade sin gamle rolle. Mikkelt skaber således sammenhæng mellem fortiden og nutidens hændelser, der er med til at give en forståelse af at han måtte træffe de valg han gjorde for at være der hvor han er i dag (Lawler, 2008b:11).

Efter flere år, hvor Mikkelt og hans kone er i tvivl om hvordan de skal håndtere deres beslutning, meddeler Mikkels kone at hun vender tilbage til JV og vil tage børnene med. Sønnen vælger at følge med Mikkelt og datteren med moren hvilket resulterer i at Mikkelt mister al kontakt til konen og datteren:

"Jeg har det som om jeg har reddet det ene barn ud og den anden nåede jeg ikke at redde. Og kunne jeg have gjort det anderledes? Skulle jeg have gjort det tidligere? Kunne jeg have gjort det senere? De spekulationer giver ikke rigtig nogen mening, fordi det er jo ikke til at sige, vel?"

Mikkels refleksioner afspejler hvor vanskeligt det er at håndtere udstødelsesprocessen da han ikke kan finde nogle tydelige svar på om han kunne have handlet anderledes for at redde begge sine børn ud af JV. At Mikkelt når at redde sin søn, har karakter af et helteideal, men da han ikke kan redde sin datter, har fortællingen ligeledes karakter af at være en tragedie hvilket leder hen mod plottet. Igen fremgår det at Mikkels identitet og meningsforståelse ikke har været til forhandling gennem interaktion med JV-medlemmerne og familien hvilket forklarer den meningsløshed og manglende handlemuligheder han giver udtryk for (Jenkins, 2006:29).

Mikkelt beslutter sig for at medvirke i et program samt skrive en kronik hvor han fortæller om sit liv i JV. Han ved det er et udstødelsesgrundlag at udtale sig kritisk om JV, men han gør det da han ved at han vil blive udstødt uanset og fordi han ønsker at hans børn skal have muligheden for at høre hans historie: *" (...) min morfar var udstødt i mange år og jeg ved hvordan folk taler om folk der er udstødt. (...) Og det skulle mine børn så høre på og der ville jeg gerne have, at de havde min egen røst. "*At Mikkelt vælger at offentliggøre sin exit, skyldes hans erfaring med at der tales dårligt om udstødte blandt JV-medlemmer, og at JV's regel om ikke at have kontakt til udstødte ville vanskeliggøre det for hans børn at høre hans version af historien. Offentliggørelsen kan desuden

tolkes som vendepunktsfunktionen 'mobilisering af ressourcer' (Ebaugh, 1988:136) der omsætter ophobede følelser til konkret handling hvormed individet kan gennemføre stadiet og bevæge sig videre til etablering af ex-rolleidentiteten.

Menneskemishandling og eksistentiel krise

Mikkel fortæller om sin nuværende livssituation: *"Mit liv lige nu er totalt fucked up. Jeg er et ret dårligt sted. (...) det der med at tage vare på mig selv og finde en retning i mit eget liv, det har jeg utroligt svært ved."* At Mikkel udfordres i at tilpasse sig sit nye liv, skyldes til dels at han ikke havde mulighed for at opbygge en stabil identitet gennem den primære socialisering da han var afskærmet fra det omkringliggende samfund og dermed alternative internaliseringsmuligheder (Berger & Luckmann, 2003:173). Derudover kan udfordringen forklares ud fra det perspektiv at Mikkels tidligere identitet gennem hele livet ikke har været til forhandling idet den kollektive identitet har været magtfuldt ydre-styret gennem JV (Jenkins, 2006:98). Ydre-styringen har været knyttet til adfærdsregulering hvilket gav Mikkel en vis grad af forudsigelighed (Jenkins, 2006:152), og da han ikke længere har disse retningslinjer, kan det forklare hans udfordringer ved at tilpasse sig sit nye liv. Perspektiverne forklarer at Mikkels udfordringer er en konsekvens af have været frataget muligheden for at indgå i samfundet og dermed også muligheden for identitets- og meningsskabelse gennem anerkendende interaktion. Mikkel uddyber de udfordringer der er ved at skulle finde sig selv efter udstødelsen: *"Jeg skal ud at tænke det hele om igen. Med alt hvad det indebærer, frygten for døden og jeg skal indse at jeg skal dø, jeg kan ikke gå og tro på at jeg skal leve evigt, jeg har mistet alt."* Det bliver her tydeligt hvordan Mikkels oplevelse af ontologisk sikkerhed var forbundet til forældrenes opdragelse der var i overensstemmelse med JV's tro og doktriner. Det efterlader ham med en følelse af manglende eksistentiel sikkerhed og tillid til omgivelserne. Hvor den eksistentielle krise skyldes den pludselige vished om at han skal dø en dag, optræder tillidsbruddet gennem Mikkels tab af familie og venner. Tillidsbrud kan være lige så traumatiserende for et barn som en voksen (Giddens, 1991:56) hvilket giver en yderligere forklaring på de psykosociale konsekvenser udstødelsen har for Mikkel.

Efter offentliggørelsen af udstødelsen oplever Mikkel at han har mulighed for at kanalisere sine oplevelser ud til at hjælpe andre: *"(...) der er måske nogen andre, der ikke kan gøre det som jeg gjorde, fordi de er for svage, de har nogle sårbare relationer måske til nogle familiemedlemmer. (...) også at man ligesom informerer samfundet om hvad det er der foregår."* Mikkel italesætter at han gennem sin offentliggørelse forsøger at nå ud til de medlemmer der har svært ved at træffe

beslutningen om at forlade JV. Gennem hans sociale og politiske engagement er han i gang med selvtransformationen mod 'etablering af ex-rollen' (Ebaugh, 1988:149). Ved at give slip på sin tidligere identitet og anvende resterne af den i etableringen af sin nye rolle finder Mikkel gradvist mening med de prøvelser han har været igennem. Mikkel fremhæver hvor vigtigt det politiske arbejde er for ham: *"Jeg synes simpelthen det er børnemishandling, det er menneskemishandling, det er inhumant det der foregår. Og det mener jeg virkelig."* Gennem sin livsfortælling har temaerne frygt og tvivl optrådt side om side med Mikkels afstandtagen til JV's børneopdragelse. Det har været medskabende til den røde tråd og plottet i hans fortælling hvori det fremgår at de lidelser han har oplevet og stadig oplever, må anvendes til at informere samfundet og politikerne. Mikkels livsfortælling har karakter af at være et traumenarrativ da han tilbyder identifikationsmuligheder for mennesker der måtte have brug for det. Traumenarrativen i Mikkels fortælling er derfor en måde at fastlægge de sociale bånd der findes blandt ex-medlemmer af JV (Lawler, 2008b:24). Plottet i Mikkels fortælling skal desuden belyses gennem det tragiske handlingsforløb hvor han mister sin datter og kone i forsøget på at skabe et bedre liv for dem, end han selv havde. Trods smerten ved dette og hans eksistentielle krise er Mikkel motiveret for at oplyse samfundet og give sårbare mennesker en stemme.

Tværgående analyse

Dette afsnit bygger videre på de foregående analyser med yderligere uddrag fra det empiriske materiale samt inddragelse af de udvalgte teoretiske begreber og perspektiver. Formålet er at fremhæve de temaer der går på tværs af de individuelle fortællinger gennem en tværgående analyse. Det overordnede svar på problemformuleringen *Hvilke oplevelser er forbundet til udstødelsesprocessen blandt tidligere medlemmer af Jehovas Vidner?* er at samtlige ex-medlemmer oplevede undertrykkelse både før og under udstødelsen. Undertrykkelsen kommer særligt til udtryk ved deres vanskeligheder ved at bryde fri af organisationen hvilket vil blive behandlet i dette afsnit gennem de tværgående temaer: social kontrol, seksuelle overgreb samt psykisk og fysisk vold. De tværgående temaer har det til fælles at de belyser de begrænsninger undertrykkelsen har betydet for ex-medlemmernes identitetsskabelse hvilket relaterer sig til underspørgsmålet i min problemformulering *Hvordan skaber ex-medlemmer deres identitet før, under og efter deres medlemskab af Jehovas vidner?*

Social kontrol

Gennem samtlige fortællinger optræder temaet om social kontrol i den primære socialisering der ses gennem JV's doktriner om at undgå interaktion med det verdslige samfund og dets normer. Uden oplevelsen af at være en del af samfundet forhindres ex-medlemmer i at udvikle 'den generaliserede anden,' hvilket efterlader dem med en ustabil identitet og mistillid til omverdenen (Berger & Luckmann, 2003:174). For flere af ex-medlemmerne indebærer den sociale kontrol at de trods deres utilfredshed og tvivl, forbliver i JV i mange år. Det skyldes at socialiseringen i en totalitær organisation indebærer at normer og forventninger til gruppemedlemsskabet ofte vil blive taget for givet samtidig med at de oplever at de ikke har kontrol over hvorvidt de kan forlade gruppen (Ebaugh, 1988:81).

Den sociale kontrol kommer ligeledes til udtryk på tværs af samtlige fortællinger når ex-medlemmerne beretter om truslen for social udstødelse. Louise forklarer hvordan normerne for udstødelse blev internaliseret i barndommen: *"Ej, men det ved man jo allerede når man er helt lille."* Ninna fortæller hvorfor hun ikke kunne reagere på sin tvivl da det kunne medføre tab af sociale relationer: *"Jeg havde simpelthen heller ikke fantasi til, at jeg ikke skulle have kontakt med mine søskende og forældre eller venner."* Emma beretter at *"Jeg er så bange for at gøre noget forkert. (...) Jeg er så bange for at jeg ville blive udelukket."* Mikkel fortæller hvorfor det var vanskeligt for ham og hans kone at tage den endelige beslutning om exit *"Altså vi var bange for selve udstødelsen. Og vi havde jo ikke andre."* Det fremgår at reglerne for udstødelse er blevet internaliseret gennem barndommen hvormed udstødelsen tjener som et legitimeringsapparat, der adfærdsregulerer ex-medlemmerne til ikke at sætte spørgsmålstegn ved udstødelsens funktion (Berger & Luckmann, 2003:175). Uddragene viser at risikoen for udstødelse er forbundet med stor frygt da den vil indebære tab af sociale relationer og identitetstab, og da ex-medlemmernes netværk er begrænset til medlemmer af JV, indebærer udstødelsen samtidig risiko for ensomhed. Frygten for udstødelse er derfor medvirkende til at ex-medlemmerne forbliver på tvivlsstadiet i mange år hvor de oplever stigende mistvivl, handlingslammelse og usikker identitet.

Den sociale kontrol fremgår ligeledes gennem JV's genoptagelsesproces som tre ud af de seks ex-medlemmer har gennemgået. Genoptagelsesperioden er kendetegnet ved at gruppemedlemmerne skal afbryde al kontakt til den udstødte, at den udstødte skal udvise anger gennem sin adfærd samtidig med at vedkommende ikke ved hvor længe perioden varer. Line fortæller: *"Jeg undertrykker min seksualitet og mine venner. (...) Så jeg bliver lige pludselig meget alene i den her*

periode." Emma beretter om tiden hvor hun søger om genoptagelse: *"Så jeg fortsatte mit liv som Jehovas Vidne og kom til møderne. Ingen snakkede med mig. Men jeg syntes det var det hårdeste, jeg kunne være i."* Sandra søgte om genoptagelse for at kunne se sine søskende igen: *"Jeg kom så til hvert eneste møde i ni måneder, imens jeg boede alene i min lille lejlighed og tog timer på universitetet og ikke gjorde noget som helst, som kunne blive vist tilbage. Der er jo spionøjne overalt."*

Gennem uddragene tegnes et billede af at genoptagelsesperioden er forbundet med social kontrol, undertrykkelse, overvågning, ensomhed og social isolation. JV's genoptagelsesregler fordrer dermed at medlemmerne søger konformitet grundet frygten for at miste deres identitet og relationer. Konformiteten er således forbundet til JV's magtfulde og autoritære regler for passende adfærd hvilket tvinger medlemmerne til at søge om genoptagelse for at undgå yderligere ensomhed, social isolation og identitetstab (Jenkins, 2006:152). De tværgående beretninger om den sociale udstødelse og genoptagelsesperioden vidner om at den sociale udstødelse er et magtfuldt middel til at kontrollere medlemmernes adfærd. Konsekvenserne ved truslen om udstødelse og genoptagelsesprocessen er at ex-medlemmerne underkaster sig og undertrykker deres behov og følelser (Jenkins, 2006:156) idet deres medlemskab er truet af udstødelsens psykosociale konsekvenser. Både før og under udstødelsen udvikler ex-medlemmernes en ustabil identitet idet truslen om udstødelse skaber frygt og usikkerhed.

Da den sociale kontrol medfører at ex-medlemmerne lever afskåret fra det omkringliggende samfund, bliver det tydeligt hvorfor de ikke ser det som en mulighed at søge støtte heri. Det grundlæggende menneskelige behov for at indgå sociale relationer bevirker derfor at ex-medlemmerne, trods undertrykkelse og ydmygelse, fortsætter deres JV-medlemskab da tanken om at stå uden nogle sociale relationer er uoverskuelig og fatal. Dette indikerer behovet for at udvikle andre løsninger end de eksisterende indsatser der søger at hjælpe mennesker der udsættes for social kontrol.

Seksuelle overgreb

Temaet om seksuelle overgreb optræder gennem halvdelen af livsfortællingerne. Line blev udsat for et seksuelt overgreb af en fremmed mand udenfor JV da hun var 13: *"Det er for meget for et barn at gå med. Den sorg og skyld og skam, som det udløser når man bliver udsat for sådan noget i så tidlig en alder."* I Lines livsfortælling fremgår det at forældrenes manglende vejledning og omsorg

var årsag til at hun søgte opmærksomhed hos den fremmede mand, uden at være klar over den fare der var forbundet med det. Da hun oplever at hun ikke kan gå til de ældste eller hendes forældre med hændelsen, udvikler hun sin bipolare lidelse som følge af det ubehandlede overgreb. Forklaringen på overgrebet og de manglende muligheder for støtte efterfølgende skal altså findes i Lines oplevelser af disharmonien i indre-ydre-dialektikken i hendes relationer med forældrene såvel som de ældste. Den autoritære ydrestyring er så ufleksibel at den begrænser Lines muligheder for at skabe en stabil identitet gennem anerkendende interaktion (Jenkins, 2006:87).

Sandra var udsat for seksuelle overgreb gennem teenageårene af sin stedfar, og hun havde modet til at fortælle det til sin mor og de ældste. De ældste lader stedfaren fortsætte som medlem af JV-gruppen uden at medlemmerne få kendskab til hans overgreb: *"Folk kunne sende deres børn hjem og lege med mine mindre søskende i det hus uden at vide, hvad han var for en. Og jeg var hende der havde ødelagt familien. Jeg var hende der var et dårligt selskab."* I Sandras fortælling fremgår det at hun mødes med mistillid og stempling af familien såvel som JV-gruppemedlemmerne på trods af at hun indlægges på intensiv afdeling efter at have taget en overdosis piller som reaktion på overgrebet. Da stemplingen foregår indenfor JV's institutionelle ramme, har den konsekvenser for Sandras identitetsdannelse (Jenkins, 2006:102) hvilket ses ved at organisationen prioriterer at beskytte JV's ry fremfor at tage Sandras trivsel alvorligt. Den autoritativt ydrestyrede kollektive identitet medfører at Sandra påtvinger sig stemplingen i flere år (Jenkins, 2006:98) førend hun beslutter sig for at forlade JV-organisationen. Stemplingen indebærer at hun socialt isoleres af familien og derfor må klare sig på egen hånd uden støtte til at håndtere overgrebet.

Emmas første udstødelse fandt sted da de ældste ikke troede på at en mand fra JV forgreb sig på hende uden hendes samtykke: *"De [ældste] har magten over for mit liv. Jeg tænkte bare, det er så forkert, det er så uretfærdigt. Jeg var så ked af det."* Ligesom Sandra oplevede Emma at de ældstes reaktioner på overgrebet efterlod hende med uretfærdighedsfølelse og magtesløshed. Emma så ingen anden mulighed end at søge om genoptagelse, dels da hun var stærkt troende, og ydermere fordi hendes identitet var ydrestyret af den kollektive identitet i JV (Jenkins, 2006:152).

Gennemgående for beretningerne om seksuelle overgreb er at ex-medlemmerne ikke modtog støtte og behandling for de psykiske konsekvenser heraf. Derudover vidner både Sandra og Emmas fortællinger om at deres overgrebsmænd forbliver i JV uden at deres gerninger har konsekvenser. Det har derimod konsekvenser for ex-medlemmerne idet stemplingen og overgrebene medfører ensomhed, mistrivsel, psykiske lidelser og undertrykkelse. Overgrebene og JV's håndtering heraf

efterlader ex-medlemmerne med følelser af svigt og uretfærdighed idet JV's ydre billede af at være den eneste sande, kærlige organisation, står i kontrast til deres oplevelser med manglende støtte og kærlighed. Oplevelserne er medvirkende til at ex-medlemmerne på den ene side fastlåses i deres roller da de er afhængige af de eneste relationer de har, og på den anden side årsagsgivende til at de senere beslutter sig for at forlade JV. Da ex-medlemmernes socialisering indebærer mistillid til og afskæring fra det omkringliggende samfund, er de frataget mulighederne for at søge hjælp heri, fx gennem de tilbud der sikrer rådgivning og støtte til ofre for seksuelle overgreb. Der er, som i analysen af den sociale kontrol, således også behov for alternative indsatser til forebyggelse af seksuelle overgreb i lukkede miljøer som JV.

Psykisk og fysisk vold

I halvdelen af livsfortællingerne optræder temaerne psykisk og fysisk vold. Sandra fortæller at hendes første stedfar var så voldelig at moren måtte flygte med hende og hendes søskende, da hun frygtede at manden ville slå dem ihjel. Da moren gifter sig med en mand fra JV, fortsætter volden i en ny konstellation: *"Og han var to forskellige personer. Han var voldelig derhjemme og totalt hustyrant og det var bare kæft, trit og retning. Og så i menigheden var han meget spag og lille stemme og holdt oplæg."*

For Ninna kommer volden til udtryk ved at hendes mand udøver psykisk vold og manipulation mod hende: *"Fordi, som han selv sagde: Jeg slår dig jo ikke, jeg banker dig jo ikke, Ninna. Du har jo aldrig haft blå øjne."* Da den psykiske vold bliver for meget for Ninna, tager hun på krisecenter første gang. Hun fortæller hun om svigermorens reaktion: *"Og hun havde også været, altså, virkelig frustreret over, at jeg tog på krisecenter, for det var jo at udstille hendes søn som en voldsmand. Så der kastede jeg også skam over familien."* Med årene udvikler volden sig til at blive fysisk, hvorefter Ninna tager på krisecenter anden gang: *"(...) han bliver så vred, at han slynger mig rundt og kaster mig i gulvet og råber at han vil slå mig ihjel."*

I Emmas livsfortælling optræder volden i begge hendes ægteskaber. Hun fortæller om sin første mand: *"Så en dag, så klikker han og så slår han mig. Tæsker mig løs. Halvdelen af mit hår var revet fra mig. Alt hvad jeg har på, er revet væk i flere tusinder."* Det lykkedes hende at få hjælp til at blive skilt, men i hendes næste ægteskab bliver hun udsat for psykisk vold og social kontrol: *"Og så begynder han at have magt over alt. Min løn, min opsparing, min mobil, mine nøgler. Alt. Mit tøj. Han har bare magt over mig. Han har bare kontrol på alt. (...) Jeg mister mere og mere mig selv."*

Emmas søger hjælp og vejledning hos de ældste, men får besked om at: *"Det var mig, der var skyld i problemet."*

Hvor volden i Sandras fortælling foregår i barn-og ungdommen gennem stedfarens tyranniske adfærd, optræder det i Emmas og Ninnas beretninger som partnervold. Sammenfattende for fortællingerne er, at volden har konsekvenser for ex-medlemmerne, både i kraft af at være traumatiserende hændelser med psykiske eftervirkninger, og derudover konsekvenserne ved at omgivelserne reagerer med mistillid, stempning og manglende støtte og behandling. JV's kollektive identitet fremstår som værende så autoritært ydrestyret at selv når kvinderne søger om hjælp efter overgrebene, er det vigtigere for de ældste at være loyale overfor organisationens og dens ydre fremstilling end at yde omsorg og retfærdighed for medlemmerne. Idet indre-ydre-dialektikken er ensidigt ydrestyret, i familien såvel som i JV, er ex-medlemmernes muligheder for forhandling af identitet og dermed også deres meningsforståelse og handlemuligheder stærkt begrænsede (Jenkins, 2006:87). Sammenfattende for beretningerne om psykisk og fysisk vold er at der tegner sig et mønster af at ex-medlemmerne som følge af deres manglende tilknytning til samfundet står alene med deres problemer og derfor befinder sig i situationer der er svære at håndtere på egen hånd. Som i de forudgående underafsnit er der også her et incitament til at foretage undersøgelser af hvilke indsatser og tilbud der kan forebygge vold og undertrykkelse i et lukket samfund som JV så ofrene får den nødvendige støtte.

Gennem den tværgående analyse bliver det tydeligt at undertrykkelsen i form af social kontrol, overgreb og udstødelse på den ene side er med til at fastholde ex-medlemmerne i deres JV-identitet idet et brud med organisationen vil efterlade dem uden nogen relationer. På den anden side er undertrykkelsen medvirkende til at de tager beslutningen om at forlade JV da de gennem deres mange oplevelser med svigt og ydmygelse indser at de ikke får den relationelle støtte de har brug for. Det er gennemgående for beretningerne at den manglende støtte gør ex-medlemmerne sårbare i udstødelsesprocessen hvorfor en øget opmærksomhed på netop dette er relevant for udviklingen af indsatser i det sociale arbejdes felt.

Konklusion

De individuelle -og det tværgående analyseafsnit har ført mig til dette afsluttende afsnit, hvor jeg vil besvare specialets problemformulering.

Indledningsvis vil jeg besvare underspørgsmålet *Hvordan skaber ex-medlemmer deres identitet før, under og efter deres medlemskab af Jehovas vidner?* Gennem analyseafsnittene fremgår det at ex-medlemmernes identitetsskabelsesmuligheder før udstødelsen er begrænset til identifikation med forældrene og JV-medlemmerne, herunder deres normative forventninger til korrekt adfærd og rolleengagement. Gennem social kontrol lærer ex-medlemmerne at tage afstand til det verdslige samfund hvilket efterlader dem med fraværet af alternative identifikationsmuligheder. Dette sammen med forventningspresset fra omgivelserne medfører, at ex-medlemmerne søger anerkendelse og tilpasning ved at lade sig døbe. Tilpasningen fordrer konformitet gennem undertrykkelse af egne behov og følelser der sammen med manglende muligheder for at udtrykke tvivl, utilfredshed og usikkerhed resulterer i psykisk mistrivsel. Den sociale kontrol bevirker at ex-medlemmerne forhindres i at udvikle en stabil identitet da de oplæres i at tage afstand fra omverdenen gennem internaliseringen af JV's 'dem og os' -doktrin. Da ex-medlemmerne overtager JV's normer og værdier, er det udelukkende heri de kan spejle sig og dermed også dømme sig selv ud fra.

Tvivlen på deres rolleidentitet sammen med den sociale kontrol, seksuelle overgreb og psykiske og fysiske vold er katalysatorer for ex-medlemmernes beslutninger om at forlade organisationen hvilket for nogle er et resultat af ophobede følelser der kulminerer i udbrændthed og psykisk mistrivsel. For andre udspringer beslutningen af 'særlige begivenheder' herunder en pludselig bevidsthed om ikke at ville udsætte deres børn for samme sociale kontrol som dem selv. Blandt nogle af ex-medlemmerne begrundes beslutningen desuden med indsigt i at JV-organisationen dækker over sager om seksuelt misbrug af børn. Da udstødelsen er forbundet med ydmygelse, identitets- og relationelle tab, søger flere af medlemmerne om genoptagelse eller stagnerer på tvivlsstadiet i mange år inden den endelige beslutning. Før udstødelsen er ex-medlemmernes identitetsskabelse dermed forbundet til oplevelsen af omsorgssvigt, ensomhed, tvivl, frygt, undertrykkelse, mistillid til omverdenen, forkerthedsfølelse, dødsangst, skam, skyld og handlingslammelse. For de medlemmer der er udsat for psykisk og fysisk vold samt seksuelle overgreb, forstærkes disse følelser idet de enten ikke kunne dele oplevelserne med nogen eller fordi de bliver mødt af mistillid og stempeling, når de søger om støtte.

Under selve udstødelsen og i tiden efter vidner ex-medlemmernes fortællinger om ambivalente følelser da de igennem 'vakuum-tilstanden' på den ene side opfyldes af lettelse og frihed og på den anden side stor oplever usikkerhed, sorg og forvirring over tab af såvel identitet som netværk. Inden tvivlen havde ex-medlemmerne, gennem deres medlemskab og religiøse overbevisning, tydelige

retningslinjer for adfærd og svar på eksistentielle spørgsmål. Som følge af udstødelsen mister ex-medlemmerne alt dette hvilket sammen med ydmygelsen og den sociale isolation medfører oplevelser af tab, usikkerhed og eksistentielle kriser. For halvdelen af medlemmerne betyder disse forhold at de søger om genoptagelse da udstøðelsens psykosociale konsekvenser var for uoverskuelige. Eftersom socialiseringen ind i JV indebærer social kontrol der skal forhindre medlemmerne i at indgå i samfundet, kan det at ex-medlemmerne ikke søger hjælp heri forklares ud fra dels deres manglende viden om støttemuligheder og dels deres internalisering af JV's moralske og religiøse retningslinjer. Omkostningerne ved ikke at have gennemgået en primær socialisering er et manglende fundament da ex-medlemmerne ikke har skabt deres identitet ved at spejle sig i samfundets normer hvilket stiller deres identiteter svage og usikre. Disse omstændigheder understreger de udfordringer der kan være ved at skabe sociale indsatser til forebyggelse af (ex)medlemmers psykosociale problematikker.

Genoptagelsesperioden indebærer oplevelser af ydmygelse, ensomhed, social isolation og social kontrol hvor det i Lines historie samtidig er forbundet med stor lettelse over at kunne undslippe de normative forventninger til hendes adfærd som gruppemedlem. Trods genoptagelsen, bliver ex-medlemmerne udstødt igen, med undtagelse af Sandra for hvem det lykkes at 'glide ud.'

Omkostningerne ved udstødelsen er, udover identitetstab, også tab af venner og familiemedlemmer, hvilket afstedkommer relationel sorg som i Mikkels fortælling, hvor han lider under tabet af både sin kone, datter og venskaber.

For samtlige ex-medlemmer betyder udstødelsen at de skulle skabe deres ex-rolleidentitet, hvilket leder mig til besvarelsen af underspørgsmålet: *Hvordan har ex-medlemmerne håndteret de psykosociale udfordringer udstødelsen har medført?* Gennem livsfortællingerne tegner der sig et mønster af at det har været, og for nogle stadig er, udfordrende at håndtere udstøðelsens psykosociale konsekvenser samtidig med at skulle etablere ex-rolleidentiteten. Fem ud af seks ex-medlemmer valgte at offentliggøre deres beslutning ved at fortælle deres livshistorier i podcasts idet de ønskede at skabe politisk fokus på de konsekvenser der kan være ved at være socialiseret ind i et 'high-cost' miljø som JV. Udover podcasts er flere af ex-medlemmerne aktivistiske gennem støtteforeninger, foredrag og nyhedsmedier hvor de gennem deres traumenarrativer ønsker at hjælpe mennesker i lignende situationer. Aktivismen hjælper desuden ex-medlemmerne selv videre i udvikling af ex-rolleidentiteten hvor tilpasningen af deres tidligere rolle implementeres i deres nye. For flere af medlemmerne har det at indgå i fællesskaber med andre ex-medlemmer mindsket oplevelsen af at være alene idet de deler en fælles 'traumenarrativ' og kulturel forståelse. Generelt

har det hjulpet ex-medlemmerne at de aktivt har indgået i samfundets fællesskaber da det har banet vejen for ny identifikationsmuligheder og dermed nye menings-og identitetsskabelsesmuligheder. For nogle af ex-medlemmerne har det desuden været gavnligt at modtage terapi, undervisning om vold i parforhold, psykoedukation og få stillet psykiatriske diagnoser da det har været med til at skabe mening med de oplevelser de har haft, og sat deres handle-mønstre og lidelser i nyt perspektiv. Erkendelsen af og skuffelsen over JV's håndtering af overgreb og udstødelse giver medlemmerne styrke og motivation til at skabe et nyt liv efter udstødelsen.

Afslutningsvis vil jeg besvare problemformuleringens hovedspørgsmål: *Hvilke oplevelser er forbundet til udstøelsesprocessen blandt tidligere medlemmer af Jehovas Vidner?*

Udstøelsesprocessen er forbundet med frygt, ydmygelse og undertrykkelse der i sidste ende medfører alvorlige omkostninger i form af sociale og -følelsesmæssige tab. Indsigten i at ex-medlemmernes identitet er så tæt knyttet til JV's kollektive identitet og det asymmetriske magtforhold heri, har belyst de eksistentielle kriser de undergår efter udstødelsen.

Undersøgelsen viser at ex-medlemmernes socialisering i JV, afgrænser deres muligheder for at indgå i samfundet og dermed udviklingen af en stabil identitet. De internaliserede normer om at undgå kontakt med det omkringliggende samfund, betyder at ex-medlemmerne mangler viden og støttemuligheder til at forebygge eller håndtere de kriser og overgreb de udsættes for både før, under og efter udstødelsen. Ved at kæmpe for at etablere ex-rolleidentiteten, gør ex-medlemmerne sig fri af undertrykkelse og social kontrol og finder siden deres frihed- og i nogle fortællinger også deres børns frihed. For nogle af ex-medlemmerne har frigørelsesprocessen overskygget udstøelsens psykosociale udfordringer og tab, hvor andre fortsat kæmper for at tilføre mening og retning med tilværelsen. Udfordringerne ved at skulle resocialiseres i samfundet skal findes i ex-medlemmernes fortællinger om at de skal opsøge nye fællesskaber, redefinere hvad der er moralsk rigtigt og forkert, internalisere samfundets normer, forholde sig til deres dødelighed og samtidig forholde sig til samfundets fordomme om det at være ex-medlem af JV. Her er tale om et omfattende resocialiseringsarbejde hvor yderligere undersøgelser vil kunne tilvejebringe mere viden om hvilke indsatser og tilbud der kan forbedre (ex)medlemmers muligheder for at bryde med undertrykkelse og social kontrol for derved at kunne indgå i samfundet med lige muligheder for udvikling af positiv identitet og et liv i trivsel.

Litteraturliste

References

JW.org. <https://www.jw.org/da/jehovas-vidner/jorden-rundt/>

religion.dk. <https://www.religion.dk/undervisning/ti-vigtigste-ting-om-jehovas-vidner>

IFSW. (2014, <https://socialraadgiverne.dk/om-dansk-socialraadgiverforening/internationalt-samarbejde/ifsw-international-federation-of-social-workers/>

LOV nr. 1533. (2017, <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2017/1533>

tv2ostjylland. (2019, <https://www.tv2ostjylland.dk/tv2dk/jehovas-vidner-brugte-skjult-optagelse-og-udstodte-ann-celina-have-en-kaereste>

Podcasten Udstødt. (2024, <https://www.youtube.com/@udstodt>

Baarts, C. (2015). Autoetnografi. I S. Brinkmann, & L. Tanggaard (Red.), *Kvalitative metoder- En grundbog* (). Hans Reitzels Forlag.

Benderfeldt, S. (2011, *Vorherres lille vidne*. <https://benderfeldt.dk/vorherres-lille-vidne/>

Berger, P. L., & Luckmann, T. (2003). *Den sociale konstruktion af virkeligheden-En videnssociologisk afhandling* (3. udg.). Akademisk Forlag.

Breumlund, A., & Hansen, I. B. (2016). Kapitel 9. Fortællinger af sindslidende om liv så nær det normale som muligt. (1 udg.,). Forfatterne og Hans Reitzels Forlag.

Brinkmann, S. (2015). Etik i en kvalitativ verden. *Kvalitative metoder- En grundbog* (s. 463-496). Hans Reitzels Forlag.

- Copland, F., & Creese, A. (2015). Empiricism, Ethics and Impact. *Linguistic Ethnography* (s. 173-189). Sage.
- Mit hemmelige liv i Jehovas Vidner*. dr.dk (Director). (2014).[Video/DVD]
- Ebaugh, H. R. F. (1988). *Becoming an ex : the process of role exit*. University of Chicago Press.
- Fog, J. (2004). *Med samtalen som udgangspunkt - Det kvalitative forskningsinterview* (2. udg.). Akademisk Forlag.
- Giddens, A. (1991). *Modernitet og selvidentitet* (1 udg.). Hans Reitzels Forlag.
- Gilje, N. (2017). Hermeneutik-teori og metode. I M. Järvinen, & N. Mik-Meyer (Red.), *Kvalitativ analyse - Syv traditioner* (s. 125-172). Hans Reitzels Forlag.
- Glavind, I. B. (2016). Kapitel 2. Den narrative tilgang: erkendelsesmåder og identitetsforståelser. *Narrativ forskning: tilgange og metoder* (). Hans Reitzels Forlag.
- Glavind, I. B., Christensen, A., & Thomsen, T. L. (2016). *Narrativ forskning* (1 udg.). Forfatterne og Hans Reitzels Forlag.
- Grendle, W. A., Flax, M., & Bapir-Tardy, S. (2023). *Shunning from the Jehovah's Witness Community: Is It Legal?*10.1017%2Fjlr.2023.13
- Gull, B. (2022a). "We Are the Women Our Parents Warned Us Against:" *Identity Reconstruction and the Re-Imagining of Gender After High-Cost Religious Disaffiliation*. University of California Press. 10.1002%2Fsymb.541
- Gull, B. (2022b). When Certainty Cracks: Early Identity-Change Work among Women Exiting High-Cost Religion. *Ex-treme identities and transitions out of extraordinary roles* (s. 59-80). Springer.

Gutgsell, J. HOW FORMER JEHOVAH'S WITNESSES.

Hall, C., Juhila, K., Matarese, M., & Nijnatten, v. C. (2014). *Analysing social work communication* (1 udg.). Routledge.

Henriksen, S. *Modet_med_den_religiose_afviger_NETUDGAVE*

Henriksen, S. R. (2013a). *Dømt til døden, del 1*

Henriksen, S. R. (2013b). *Dømt til døden, del 2.*

Henriksen, S. R. (2013c). *Dømt til døden, del 3*

Hookway, N. S., & Habibis, D. (2015). 'Losing my religion': Managing identity in a post-Jehovah's Witness world. *Journal of Sociology (Melbourne, Vic.)*, 51(4), 843-856.
10.1177/1440783313476981

Järvinen, M., & Mik-Meyer, N. (2017). *Kvalitativ analyse-Syv traditioner*. Hans Reitzels Forlag.

Jenkins, R. (2006). *Social identitet* (3. udg.). Hans Reitzels Forlag.

Jindra, I. W., Thompson, J., & Evans, N. (2024). Experiences of leaving "high-cost" religious groups and the concept of the "biographical trajectory": relevance for social work. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work*, , 1-26. 10.1080/15426432.2023.2301112

Larsen, J. (2018). Autoetnografi-kropslig mobilitet og sport. I M. H. Jacobsen, & H. L. Jensen (Red.), *Etnografier* (s. 151-170). Hans Reitzels Forlag.

Lawler, S. (2008a). *Identity : sociological perspectives* . Polity Press.

Lawler, S. (2008b). *Identity-Sociological persepectives* (1 udg.). Polity Press.

- Liedgren, P. (2007). *Att bli, att vara och att ha varit - om ingångar i och utgångar ur Jehovas vittnen i Sverige*
- Liversage, A., & Özkaya, B. (2021). At falde fra-beretninger om religiøst frafald på tværs af majoritetsdanske og minoritetsetniske miljøer. *Dansk Sociologi*, 32(3)
- Luther, R. (2023). What Happens to Those Who Exit Jehovah's Witnesses: An Investigation of the Impact of Shunning. *Pastoral Psychology*, 72(1), 105-120.
- Olesen, P. S., & Monrad, M. (2018). *Forskningsmetode i socialt arbejde* (1 udg.). Hans Reitzels Forlag.
- Ransom, H. J., Monk, R. L., Qureshi, A., & Heim, D. (2021). Life after social death: Leaving the Jehovah's Witnesses, identity transition and recovery. *Pastoral Psychology*, 70, 53-69.
- Skytte, M. (2008). Livshistorier som videnskilde i socialt arbejde. *At forstå det sociale* (s. 245-264). Akademisk Forlag.
- Stjernholm, A. (2017). *Eftertro: Lad os tale om tro, tvivl og det svære valg at forlade en religion*. Gyldendal A/S.
- Tanggaard, L., & Brinkmann, S. (2015). Interviewet: Samtalen som forskningsmetode. *Kvalitative metoder- En grundbog* (s. 29-55). Hans Reitzels Forlag.
- Testoni, I., Bingaman, K., Gengarelli, G., Capriati, M., De Vincenzo, C., Toniolo, A., Marchica, B., & Zamperini, A. (2019). Self-Appropriation between Social Mourning and Individuation: a Qualitative Study on Psychosocial Transition among Jehovah's Witnesses. *Pastoral Psychology*, 68(6), 687-703. 10.1007/s11089-019-00871-8

Thomsen, T. L., Glavind, I. B., & Christensen, A. (2016). Kapitel 1. Narrativ forskning: tilgange og metoder. *Narrativ forskning: tilgange og metoder* (). Hans Reitzels Forlag.

Zamperini, A., Menegatto, M., Mostacchi, M., Barbagallo, S., & Testoni, I. (2020). Loss of Close Relationships and Loss of Religious Belonging as Cumulative Ostracism: From Social Death to Social Resurrection. *Behavioral Sciences*, 10(6), 99. 10.3390/bs10060099
